

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXX, č. 2 / 2020

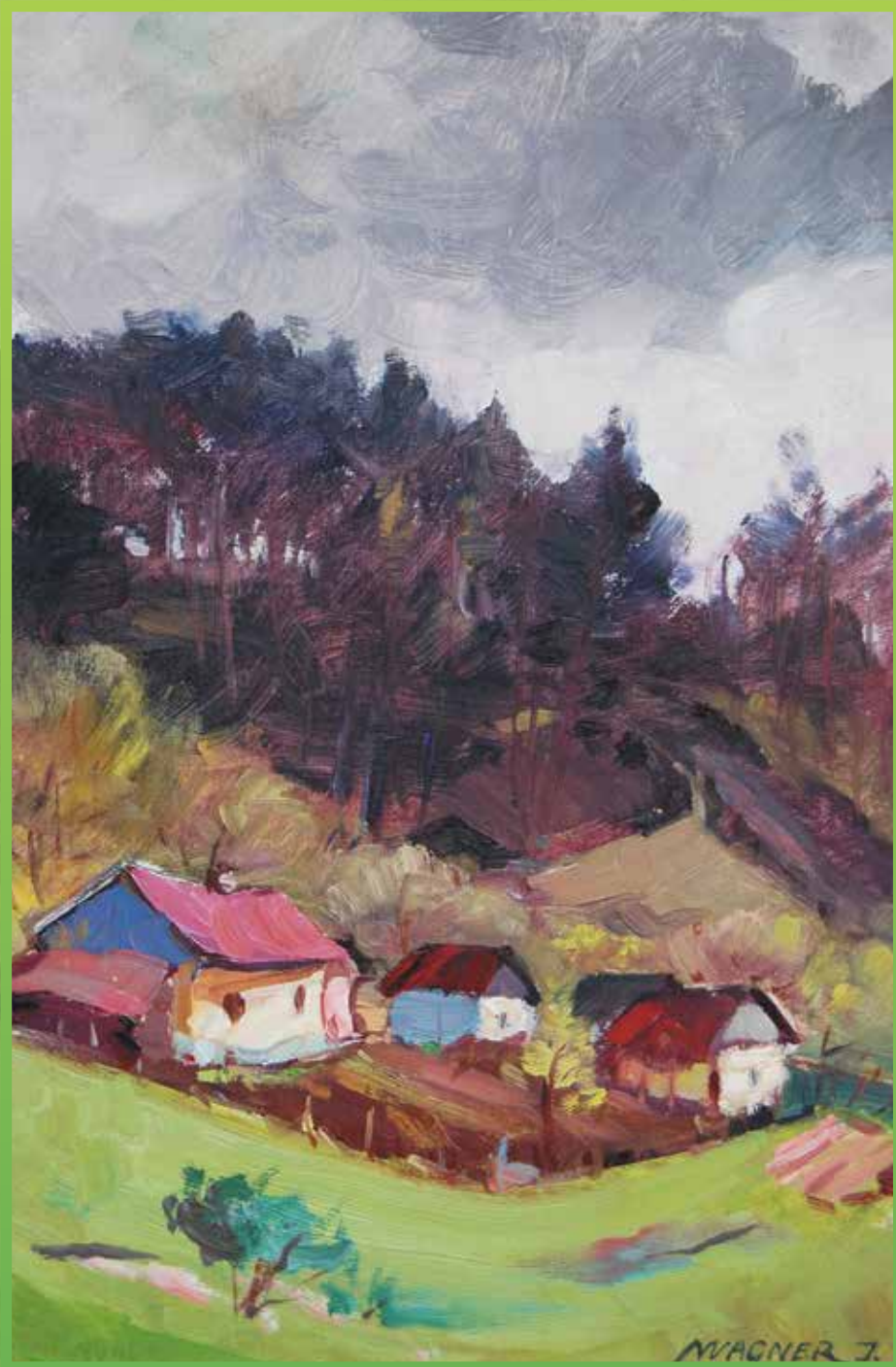

Наш юбілант
Русин-науковець
Осиף Сіпко

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРІЯ

НАШ КРАЙ А Ш Р А Й

Юрко ХАРИТУН

Русин-науковець проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД., ославив 70 років од свого народжіння

Професор про спеціалізацію славянськы языки і літературы Осиф Сіпко ся народив 14. 2. 1950 у русиньскім селі Камюнка, Старолюбовняньского окресу. Є абсолвентом штудій російского языка і історії на Філозофічній факулті в Пряшові Універзیتی П. Й. Шафарика (УПЙШ) в Кошіцях (1968 – 1973). В роках 1972 – 1973 абсолвовав стаж на Кубаньській штатній універзیتی в Краснодарі, вдогдышнёго СССР. В роках 1973 – 1987 робив як середнёшкольскый учитель на Гімназії П. Й. Шафарика в Рожняві.

В роках 1987 – 2000 робив на катедрі російского языка і література Педагогічної факулты в Пряшові УПЙШ в Кошіцях, од року 2000 ся працює на Філозофічній факулті Пряшівской універзیتی (ФФ ПУ), де робив у функції директора інштитуту (2003 – 2007) і продекана (2007 – 2011). В сучасности є директором Транслатологічного і перекладательско-тлумачного центра ексцелентности при ФФ ПУ.

В році 1983 здобыв на ФФ УПЙШ в Пряшові титул ПгДр. Екстерну докторантуру на Інштитуті російского языка А. С. Пушкіна в Москві (1989 – 1994) закончив у 1994 році обгаёбов дізертачной роботы „Прагматический компонент косвенной оценки в русском публицистическом тексте“ (ПгД.). В році 2000 был габілітований на доцента (габілітачна робота під назвов „Historické i literárne reminiscencie v súčasnej ruskej a slovenskej tlači; FF PU v Prešove“), в році 2003 был інавгурований на професора (ёго інавгурачна лекція несла назву „Precedentné fenomény v jazyku; FF PU v Prešove“).

Сфера баданя

У научнім баданю ся займають главно гляданём обектívного перепойня языка і етнокультуры, што дішло до веджіння многих проектів у рамках агентур VEGA, KEGA і заложіння Лінгвокультурологічного і перекладательско-тлумачного центра ексцелентности (LPTCE) на ФФ ПУ у Пряшові на основі проектів із структуральных фондів ЕУ. В сучасности є директором споминаного центра. Ёго довготырвале одборне гляданя о препоїню языка і етнокультуры є апліковане главні при баданю російского і словацького публіцистичного тексту. З уведженой области публіковав коло 200 научных і одборных работ. Свої баданя презентовав на многих домашніх і заграничных научных семінарах і конференціях. Із найвызначніших были ёго презентації на світових конгресах МАПРЯИЛ (Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы) в році 1999 в Братіславі, в р. 2003 в Санкт Петербурдзі, в р. 2007 у Варні).

Лігвокультурологічны баданя реалізує в значній мірі на конфронтачній російско-словацькій основі з транслатологічными выводами (монографія [1]). При російско-словацькых лігвокультурологічных баданях ся орьентує на гляданя языковых указователів народной менталности і в рамках етнопсіхолінгвістики [2].

Важнов частёв ёго споминаных філологічных бадань є гляданя конотачной части языковых єдиніць [3]. Довготырвале лігвокультурологічне баданя презентовав в монографії замірянній на гляданя російско-словацькых языково-комунікачных еквівалентів [4]. В рамках LPTCE сумарізовав уведжене філологічне баданя в монографії о соціально-комунікачных выводах лігвокультурології [5]. Свої порівнючі російско-словацькы лігвокультурологічны баданя апліковав у російській верзії книжки о Пряшові і ёго околиці [6]. Лігвокультурологічны баданя професора Сіпка были презентованы на научных конференціях в рамках політичної лінгвістики. Є членом редакчной рады научного часопису „ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЛИНГВИСТИКА/POLITICAL LINGVUISTICS“, котрый выдає Міністерство освіти Російской Федерації і далшы організації.

О Б С Я Г

Русин-науковець проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД., ославив 70 років од свого народжіння 1

Проф. Павел Роберт МАГОЧІЙ: Красный юбилей нашего дирижента, композитора і культурно-сплоченьского діятеля на Словакії 2

Мгр. Зденка ЦІТРЯКОВА, ПгД.: Літературный язык карпатських Русинів по році 1989 (2) 3

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: Ослабління позиції вокалу [И] в русиньскім языку на Словакії 7

М. П.: На світі є нова книжка – Творы Анатолія Кралицького 11

Мгр. Петро МЕДВІДЬ: Контроля ліків інформує, же меншыновий язык бы мав быти і в апатыках 11

Проф. Павел Роберт МАГОЧІЙ: 20-роча Културного общества Русинів Румунії 12

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД.: ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020 ч. 2 13

Вєра ГОРІШНЯ: Стихы: Плыне дале, Навцівив ня пташок, Коцурик, Смутне псича 13

Меланія ГЕРМАНОВА: Балады: Чорноброва дівка, Бодай сьме покамяніли, Найдуюшк, Сива Зозуля 14

Осиф КУДЗЕЙ: Хрумкы: Хвалько, Нагода, Ніч, Масакер, Тяжкости, Штелёваня 15

Миколай КСЕНЯК: Кошарик плодів: Корова в парку, Запаскудив, Покута, Решпект, Кувік і Голуб, Непослушне гаденя, Забытливый, Сатіра плаче, Вовк і Їж, Пава, Гостительці, Пес і Бльха, Олінь і природа 16

Даньєла КАПРАЛЁВА: Серна в нераю 18

Анатолій КРАЛИЦЬКЫЙ: Казынь неба (Оповіданіє) 19

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: Незнаті міста у біографії Анатолія Кралицького и ёго національно-языковы орьєнтації 21

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: Вышов зборник Studium Carpatho-Ruthenorum 2019 26

Доц. Михаїл ЗАН, к. н.: Одродження русиньскої етноідентичности на днешньому Закарпатю в умовах гласности і демократизації 28

Prof. PhDr. Martra SOUČKOVÁ, PhD.: К poetike próz Maroša Krajiňaka (1) 30

Їго навчалны дісціпліны

- Сінтаксис російского языка
- Вступ до языкознательства
- Методологія языкознательства
- Вступ до транслатології і історія перекладу
- Язык і культура
- Етнопсихологія
- Інтеркультурна комунікація

Монографії і книжны публікації

- [1] Етнокультурный базис русско-словацких переводов. Prešov 1999. 143 s.
- [2] Etnopsycholingvistické východiská rusko-slovenských a slovensko-ruských prekladov. Prešov 2002. 162 s.
- [3] Texty so zvýšenou etnokultúrnou konotáciou – Тексты с повышенной этнокультурной коннотацией. Prešov 2002. 258 s.
- [4] Hľadanie ekvivalentnosti – В поисках эквивалентности. Prešov 2008. 444 s.
- [5] Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturologie. Prešov 2011. 320 s.
- [6] Прешов и его окрестности. Путеводитель. Prešov 2012. 130 s. (Spoluautorka N. L. Smirnovová.)
- [7] Прецедентные имена в позиции оценочных средств. Prešov 2013. 265 s.

Выбраны штудії в часописах і зборниках

- Сипко, Й. Фрагменты языковой картины президентских выборов в Чехии 2003 г. In: Политическая лингвистика. 2013, 1 (43), Екатеринбург, ISSN 1999-2629, с. 33-38.
- Сипко, Й. „И новые песни постарому поем“. In: Новая ру-

систика. Международный журнал современной филологической и ареальной русистики. 2010, 2, ročník 3, Česká asociace slavistu, Brno, ISSN 1803-4950, s. 21-31.

Сипко, Й. Лингвокультурные коды истории в современности. In: Русский язык в центре Европы. Ассоциация русистов Словакии. 2010, 13, Bratislava, ISBN 978-80-89070-50-3, s. 71-80.

Сипко, Й. Фрагменты языковой картины брежневского периода в Чехословакии. In: Язык и социальная действительность. 2011, 1, Красноярск, ISSN 2218-502 X, с. 112-120.

Sipko, J. Asocičné testy ako lingvokultúrny kognitívny zdroj. In: Slavica Slovaca. 2012, 1, 47, ISSN 0037-6787, s. 50-62.

Sipko, J. Литературные коды русского языка. In: Zeszyty naukowe. Neofilologia. 2012, Warszawa, ISSN 1898-1577, s. 91-100.

Сипко, Й. Антопонимы в позиции оценочных суждений. In: Актуальные проблемы обучения русскому языку. 2012, X, Brno, ISBN 978-80-210-5991-7, s. 254-262.

Сипко, Й. Лингвокультурные коды словообразования. In: Виды языка і языковеды. Na počesť Miloslavy Sokolovej. 2011, FF PU Prešov. ISBN 978-80-555-0335-6, s. 285-293.

Здой: <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/instituty-fakulty/institut-rusistiky-ff/ludia/profesoriarprofesorky/jozef-sipko/>.

Актуалізовав: Марек ХОВАНЕЦЬ, 13. 2. 2020, скорочіння, переклад зо словацького языка і фото: А. З.

Ку многым ґратулантам ся припоює і Академія русиньской культуры в Словацькій републіці, редакція Русина, ей працівници, котры нашому юбілантови желають міцне здоровя, родинне щастя і іщі далшы робочі успіхы. На многая і благая літа!

Проф. Павел Роберт МАГОЧІЙ, Торонтська універзіта, Канада

Красный юбілей нашого дірігента, композітора і культурно-сплоченьского діятеля на Словакії

(95 років од народжіння Штефана Ладіжиньского)

Штефан Ладіжиньский (Štefan Ladižinský) нар. 7. марта 1925 в Матисовій, вдогдышней Чехословакії, теперь на теріторії Словакії. Быв дірігентом, композітором, сплоченьско-культурным діятелём русиньской народной орьентації на Словакії.

Серенешкольскы штудії зачав у греко-католицькій руській гімназії в Пряшові, дакілько років ся учів у словацьких школах середней Словакії, де скончів гімназію у Баньській Бістріці (1945). Короткий час штудовав інжінірськы науки і право, але потім ся зачав інтензивніше займатися своїм великим інтересом – музиком. У Братіславі заложыв Словацький музичный орхестер (дірігент, 1946 – 1950) і Воєньский ансамбель кпт. Налепки (1949 – 1951); по переході до Праги ся став директором Ансамблю Віта Неєдлого (1952 – 1959).

Залюбленость Ш. Ладіжиньского до русиньской фольклорной музыки нашла свою повну реалізацію почас веджіння „Піддукляньского українського національного ансамблю“ у Пряшові (1959 – 1965) (позн. ред.: теперь

ПУЛС). Пізніше ся вернув до Братіславы і став ся директором Словацького державного фольклорного ансамблю – SĽUK (1965 – 1969) і ансамблю „Налепка“ (1969 – 1981). Быв тыж закладателём і першым директором братіславского театру „Studio S“, аж до одходу на пензію у 1989 р.

Одтогды зограв важну роль у русиньскім народнім і культурнім возроджіню як сполузакладатель Здружіння інтелігенції Русинів Словеньска (1995) і председа Русиньской оброды на Словеньску (1999 – 2001). Часто публіковав у словацькій пресі і активно лобовав у представителів словацькой влады за інтересы русиньских культурных і освітніх організацій. На пропаґацію русиньской світської і релігійной музыки Ш. Ладіжиньский заложыв дітьський ансамбель „Русовскы внучата“ (1981),

про який опублікував оброблення візантської Літургії св. Іоанна Златоустого, основаною на традиції карпатського простопису Русинів виходної Словачії: „Liturgia sv. Ioanna Zlatoustaho: spevy“ (1992).

Ку гратулантам нашому юбілантови Штефанови Ладіжинському ся припоюють вшыткы, што Штефана познають, але і члены Академії русиньской культуры в Словенській републіці, члены ей редакції і редакції часопису Русин. Штефанови Ладіжинському желаме іщі пару років певного здоровья, радости, счастья в родині і вшытко найліпше, што собі сам желать.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с.390, переклад з українського языка, звыразніня писма: А. З.

Мгр. Зденка ЦТЯКОВА, ПгД., Інштїтут русиньского языка і культуры Пряшівской універзїты в Пряшові (Словакія)

ЛІТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК КАРПАТСКИХ РУСИНИВ ПО РОЦІ 1989 (2)

**(Продовжїня з попереднього числа:
Імплементация резолюцій і заключїнь
языковых конгресів у практиці.)**

Вызначным выслідком першого конгресу было установлїня інтеррегіональной лїнгвістїчної комісії на челї з Доц. Др. Юрієм Паньком, к. н.¹, котрой задачов было систематїчно ся стрїчати і дискутовати о постапах при кодїфікації. Важнов задачов тых стрїч было зъєдночїня якнайвекшой кількосты прїнципів, котры бы творили основу сполочной про вшыткы регіоны „пятой“ русиньской літературной нормы – тзв. *койне*. Інтеррегіональна комісія в далшых двох роках систематїчно робила над сполочнов языковов термінологїєв² і ортографїєв будованов од самого зачатку на прїнципах зближованя регіональных варїантів русиньского языка Словакії, Польщі і Закарпатя.³ В януарї 1993 року Русины на Словакії при Русиньскій обродї в Пряшові створили Інштїтут русиньского языка і культуры а за два роки выдали правила правопису, ортографїчний словник з 42 000 словами, словник лїнгвістїчної термінологїї і букварь і чїтанку про основны школы.⁴ Під редакторством а до значной міры і авторством Василя Ябура⁵ ся тоты матеріалы стали основов про формалне выголошїня кодїфікації русиньского языка на Словакії. Акт выголошїня кодїфікації ся одбыв 27. януара 1995 в Братїславі.

В Польщі був варїант русиньского языка кодїфікований в році 2000 на основі ґраматїкы лемківского языка⁶, яку приготовив польскый лїнгвіста Генрик Фонтаньскый⁷ ведно з лемківсков учїтельков Мирославов Хомяк⁸. На Україні языкова проблема Русинів дондєсь не є вирішена. Хоць група русиньских писателїв выдавала в році 1992, 1997 і 1999 ґраматїкы⁹, не вшыткы авторы і актївны вжывателї языка їх прїяли як штандарт. Піз-

ніше, в році 2005, была опублікована далша ґраматїка¹⁰ в авторствї Димитрія Сидора з амбіцієв стати ся літературным штандартом нелем про Русинів України, але і центральной Европы а тых Америки. Таксамо як попередні, ани она не зазнала шыршого вжываня. Вызначным приносом у процесї кодїфікації русиньского языка на Україні є ряд словників¹¹ авторів Димитрія Попа, Ігора Керчі, Юрія Чорія, котры вышли в остатніх роках. Найактуалнішов пробов створити нормативный язык про Русинів на Закарпатю суть роботы¹² Михайла Алмашія¹³ і ґраматїка,¹⁴ авторков якої є учїтелька русиньского языка на Закарпатю Анна Мегела.

Што ся тыкать Мадярьска, то на першїм конгресї русиньского языка не був настолений вопрос кодїфікації окремого варїанту про мадярьских Русинів. Тогдышні представителї мадярьских Русинів – Організації Русинів у Мадярьску на челї з Ґабором Ґаттінґером¹⁵ вышли з пропозицієв, же Русины в Мадярьску перевозьмуть літературный штандарт Русинів на Словакії, який є найближшый діалекту Русинів у Земплїнській жупі в Мадярьску. Но в пізнішых роках ся о тїй можности зачало дискутовати, главно як зачали в Мадярьску друковати публікації і періодїчны виданя в русиньскім языку, але без будьяких ортографїчных норм. Доконця і в школах, в котрых ся веде навчаня русиньского языка, є сїтуація хаотїчна, бо една школа – в Мучоню – хоснує войводиныйскый варїант русиньского языка, друга – в Комловшці – прїашівскый варїант. Фактом але є, же уж дакілько років ани еден з тых варїантів ся не вжывать в русиньскій періодїчній пресї в Мадярьску, в якій видавателї преферують квазі закарпатський варїант русиньского языка. Днєсь ся але в Мадярьску уж роблять крокы заміряны на култівацію властного штандарту, але на базї закарпатських діалектів.¹⁶

Другий конгрес у Резолюції потвердив правильність основних принципів прийятих першим конгресом у стратегії будованя языка і поставив новы задачи в процесі розширєваня функціональных сфер окремых варіантів русиньского языка, причім за пріорітну означів сферу школьску. Основныма задачами про регіоналну языкову секцію на Словакії было выдати потребны учебники русиньского языка і літературы про основны школы, учебник морфології русиньского языка, триязычний русиньско-словацько-англіцькый словник і обновити роботу меджінародной лінгвістичной секції. Днесь мож сконштатовати, же учебники про основны школы были протягом далшых років выданы, обновити роботу меджінародной лінгвістичной секції ся подарило, но не стрічала ся так часто, як то было в періоді по першім языковім конгресі, коли потреба зъединити силы была омного векша. Русиньско-словацько-англіцькый словник ся в тім часі не выдав, доконця ани словник русиньско-словацькый. Быв выданий лем *Орфографічний словник русиньского языка*¹⁷. Аж в році 2009 був выданий конверзачный приручник в трьх языках, якого частєв був і русиньско-словацько-англіцькый словник.¹⁸ Першый перекладовый словацько-русиньскый словник був выданий Юрієм Паньком аж в роках 2012 (I. часть – А-О) і 2015 (II. часть – П-Ж).¹⁹ До того часу був выданий лем правописный і граматічний словник *Русиньска лексіка*²⁰, но перекладовый словник хыбив. Морфологію русиньского языка ся до далшого конгресу выдати не подарило. Русиньска морфологія была опублікована аж в році 2008 в монографії *Сучасный русиньскый списовный язык*²¹ а пізніше уж як окрема публікація ведно із синтаксісом²² в рамках 7-дільной серії високошкольских учебників²³, як выслідок проекту підпореного з фондів Европской унії під назвов *Зліпшіня языковых компетенцій студентів Пряшівской універзіты в Пряшові в языках народностных меншын*, до котрого був запоеный і Інштітут русиньского языка і культуры ПУ.

Основныма задачами про языкову секцію в Польщі было зліпшыти языкову уровень школьских учебників на основі граматікы лемківского языка, выдати лемківско-польскый словник і докончіти тематічний інтеррегіоналный словник. Важнов задачов про Лемків у Польщі было отворити одділіня лемківского языка в рамках дакотрой універзіты і домагати ся на Міністерстві школства Польщі отворити педагогічне одділіня про вихову будучіх учітелів русиньского языка. Уж в році 2000 ся подарило з ініціативы представителів лемківской організації Товаришыня Лемків і за помочи міністерства школства зорганізувати Курзоконференцію про учітелів лемківского языка, котра дала можность педагогам здобыти свідоцтво потверджуюче їх кваліфікацію про навчаня лемківского языка. О рік пізніше був лемківскый язык включеный до високошкольської сістемы навчаня. На Педагогічній академії в Кракові був отвореный штудійный програм російска філологія з русиньско-лемківским языком. То значить, же визначный пункт з Резолюції другого языкового конгресу ся Русинам в Польщі подарило сповнити. Іщі до конгресу був приготовлений новый програм навчаня про основны школы і гімназії а пізніше, в році 2001, був приготовлений і новый програм навчаня про ліцеї, технічны і одборны школы. В році 2000 вышла нова граматіка лемківского языка, яка

ся стала основов кодифікованого лемківского/русиньского языка в Польщі.²⁴

В згоді з Резолюцієв конгресу выходили новы учебники лемківского языка²⁵ уж на основі управленой лемківской граматікы. Із словників вышов по конгресі лемківско-польскый словник²⁶ Ярослава Горощака (2004) і три польско-лемківско-англіцькы тематічны словничкы²⁷ Мирославы Хомяк і Магдалены Горьской (2003, 2004, 2006).

Перед регіоналну языкову секцію Мадярьска Резолюція з II. Меджінародного конгресу русиньского языка поставила задачу продовжовати в приправі орігінальных школьских учебників і до того часу адаптовати на містны условія учебники з інших русиньских регіонів, де уже учебники были выданы. Далшов задачов мало быти зліпшіня лінгвістичного штандарту языка періодічної пресы і выдаваня старых русиньских памяток.

Мож конштатовати, же учебники русиньского языка з інших держав, де уже были выданы, ся в процесі навчаня русиньского языка в основных школах в Мадярьску хосновали, бо в основі дві села, в котрых іщі жыє первістне русиньске населіня, суть діалектно выділены – єдным є близший войводиньскый варіант русиньского языка, но без сербізмів, а другим зась пряшівскый або закарпатський варіант русиньского языка. В сучасности собі Русины в Мадярьску выдають властны учебники, котрых языкова база выходить із закарпатських русиньских діалектів.²⁸

Русины в Мадярьску од зачатку ревіталізацного процесу активно приступали і донесь приступають к выдаваню старых русиньских памяток. Велику заслугу на тім мав професор Іштван Удварі²⁹, котрый выдав дакілько цінных публікацій історічного характеру³⁰, і Михаил Капраль³¹, котрый донесь публікує стары цінны матеріалы або выбір текстів з русиньской пресы ужгородських новинок з періоду, коли Підкарпатська Русь належала Мадярьску.³²

Як бы сьме мали говорити о зліпшіню лінгвістичного штандарту языка пресы мадярьских Русинів, тотя проблема была настолена в часі, коли Русины в Мадярьску зачали активно публікувати, т. є. коло року 1993. В тім часі зачали выходити і новинкы *Русиньскый жывоит*. Факт, же в Мадярьску в тім часі зістали не цалком асімілованы лем дві села – Комловшка і Мучонь – в котрых жыло первістне русиньске населіня, позначів і язык новых новинок. Авторами публікованых статей і редакторами новинок ся стали якраз родаці із села Комловшка, напр. Габрьел Гаттінгер, Юдіта Кішш і другы, зато і їх заміром было діалект Комловшкы взяти за основу штандартізації русиньского языка в Мадярьску. Діалект редакторів, котрый є веце згодный з войводиньским варіантом русиньского языка, є подля Михаила Капралы³³ навыше позначеный словацькым літературным языком, котрый був языком школованя обидвох редакторів.

Беручі до увагы факт, же днесь в Мадярьску жыє і голосить ся к русиньскій народній ідентічности веце Русинів родом із Закарпатя, як містных Русинів, поступно стало ясно, же базовати языковий штандарт на комловшкській бісіді не буде мати велику перспективу. Позад II. языкового конгресу і выходячі з єго Резолюції, жебы выліпшити языкову культуру русиньской пресы, Русины в Мадярьску, респ. їх часть, яка была родом із Закарпатя, зачали

концём рока 1999 выдавати нове періодичне видання – *Вседержавный Русинский Вісник* а од року 2000 і каждорочный *Календарь-Альманах*. У Вістнику уже дістали векший простор на публікованя і родаци із Закарпатя, котры ся поступно все веце включали до рішаня языкового вопросу Русинів у Мадярьску, но языкову культуру пресы то барз не підняло.

Зміна пришла аж по році 2003, коли зачав у Будапешті виходити часопис *Русинский світ*. Ту уж были назнакы ефектвнішой роботы над културов языка пресы. Якраз на тых сторінках, видить ся нам, же ся формує будучій літературный штандарт русиньского языка. Позітівом є, же Русины в Мадярьску мають вшиткы условия на то, жебы створити собі єднотный штандарт русиньского языка і розвивати таким способом дале як язык, так културу, але і русиністіку як науку. В основнім мож скоштовувати, же пункт Резолюції, котрый становлєвав выліпшити языкову культуру пресы, був до значной міры сповнений, хоць аж по дакількох роках. Новинкы поступом часу зачали виходити цілы в русиньскім языку, сторінкы в мадярьскім языку виходили уже не так часто, і части ся выкрісталізовав і даякый языковый штандарт.

Задачі, якы были в Резолюції II. конгресу поставлены про регіоналну секцію Підкарпатя, были звязаны з далшым продовжінєм работ над теоретічными і практичними вопросами приправи ґраматікы, словників, красной літературы, котры ся мали стати основов про кодифікацію і наслідне державне узнання і русиньского языка як самостатного языка на Україні. Многы авторы к тым задачам приступили активно і выдали доста велику часть публікацій, словників і красной літературы. Но дефінітивного языкового консензусу ся Русинам на Закарпатю не подарило досягнути, і так сітуація в тім аспекті на Україні вызерать дость хаотічно і якбы не была напружена на єден сполочный ціль. Но найвекшым проблемом было, а і днесь є, же Русины на Україні не суть вызнаны як окрема народностна або етнічна група, котра має свій окремый язык.

Пункты Резолюції уже в тематічных секціях (релігія, едукація, красна література) нашли по конгресі свою практичну реалізацію. Тексты релігійного характеру были даны Русиньскому одділію Інштитуту народностных штудій і чужжих языків на языкову коректуру, по котрій были предложены на схваління церьковній верхности, но до днешніх днів з них про потреби пасторації было схваленох лем пару, напр. *Апостолы і Єванґелія на неділі і свята цілого року*³⁴, *Требник з Тайнами Крещіня, Міропамазаня і Вінчаня*³⁵. Замір, жебы русиньскы організації активніше приступали к рішаню проблематікы русиньского школства і дожадовали ся, жебы штат у бівшій мірі ся старав о повніня своїх обовязків у сфері навчаня языка народностных меншын, ся рішать доднесь. Тема русиньского школства была основным пунктом уже першого конгресу, но она продовжує резонувати дале. Кедь бісідувати за красну літературу, можеме повісти, же то був єден з найуспішніше реалізованих пунктів Резолюції, бо авторьска продукція красной літературы была доста серьєзна, хоць і в тій сфері хыбують дакотры жанры, напр. перекладова література, котра бы могла вказати іншу уровень красной літературы і мотивувати к підвишованю якості домашній творчости. А ту можеме

повісти, же хыбить в русиньскім контексті і літературна теорія а в тім одношію і літературна критіка, котра бы вказовала путь далшій продукції красной літературы.

Особиту часть конгресу творило формулованя стратегії в приправах монографії *Русиньский язык*³⁶ в рамках научного проекту Опольской універзіты в Польщі під назвов *Współczesne przemiany języków słowiańskich* в серії *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Выданєм той монографії в році 2004 русиньский язык був офіціално приятый за члена родины славянських языків.

(Закончіня в далшій числі.)

ПОЗНАЧКЫ:

- 1 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Панько Юрій. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 571.
- 2 ПАНЬКО, Ю., 1994. *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польський словник лінгвістичных термінів*. Пряшов: Русиньска оброда.
- 3 Тзв. *цілорусиньскы* знакы як результат рішіння інтеррегіональной лінгвістичной комісії з того часу суть захованы в обидвох дотеперь виданих орфографічных правилах на Словакії, поз. ЯБУР, В. а Ю. ПАНЬКО, 1994. *Правила русиньского правопису*. Пряшов: Русиньска оброда; ЯБУР, В. а А. ПЛІШКОВА, 2005. *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы.
- 4 ПАНЬКО, Ю., 1994. *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польський словник лінгвістичных термінів*. Пряшов: Русиньска оброда. 230 с.; ПАНЬКО, Ю. et al., 1994. *Орфографічний словник русиньского языка*. Пряшов: Русиньска оброда. 302 с.; ЯБУР, В. а Ю. ПАНЬКО, 1994. *Правила русиньского правопису*. Пряшов. 128 с.; ГРИБ, Я., 1994. *Букварь про русиньскы діти*. Пряшов: Русиньска оброда. 85 с.; ГРИБ, Я., 1994. *Чітанка про русиньскы діти*. Пряшов: Русиньска оброда.
- 5 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Ябур Василь. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 831.
- 6 ФОНТАНСЬКІЙ, Г. – ХОМЯК, М., 2000. *ґраматіка лемківского языка*. Katowice; передрук Warszawa, 2004.
- 7 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Фонтанський Генрик. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 783.
- 8 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Хомяк Мирослава. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 788.
- 9 КЕРЧА, І. а В. СОЧКА-БОРЖАВИН, 1992. *Русиньский язык: очерк комплексной практичної ґраматікы*. Ужгород.; КЕРЧА, І. et al., 1997. *Материнський язык: Писемниця діла пудкарпатських Русинув*. Мукачево. 74 с.; КЕРЧА, І. et al., 1999. *Материнський язык: Писемниця русиньского языка*. Мукачево.
- 10 СИДОР, Д., 2005. *ґраматіка русиньского языка для русинів України, центральної Європы и Америки / Grammar of the Rusyn Language For the Rusyns of Ukraine, Central Europe and America*. Ужгород: Carpathian Rus.
- 11 ПОП, Д., 2007. *Русиньско-українсько-руський и русско-українсько-русинский словарь*. Ужгород. 312 с.; ПОП, Д., 2011. *Русиньско-українсько-руський и русско-русинско-українский фразеологические словари*. Ужгород. 244 с.; КЕРЧА, І., 2007. *Словник русиньско-руський: у двох томах*. Ужгород: ПоліПрінт. Том 1.: А-Н. 608 с.; Том 2.: О-Я; КЕРЧА, І., 2012. *Словник русь-*

ко-русинський: у двох томах. Ужгород: ПоліПрінт. Том 1.: А-Н., Том 2.: О-Я.; ЧОРИ, Ю., 2009. *Словарь русинського языка. Ужгород*; ЧОРИ, Ю., 2013. *Словарь русинського языка: [у пяти томах]*. Ужгород: ІВА.

12 АЛМАШІЙ, М., 2014. *Правила русинського правописання*. Ужгород: Закарпатське областне научно-культурологічне общество ім. А. Духновича: Языкознавельна секція.; АЛМАШІЙ, М. – УХАЛЬ, М., 2014. *Русинсько-російсько-українсько-латинський словарь лінгвістичної термінології*. Ужгород: Закарпатське областне научно-культурологічне общество ім. А. Духновича.; АЛМАШІЙ, М., 2014. *Орфографічно-орфоепічний словарь русинського языка: посібник на помоч гуманітарным народным школам, журналистам, редакторам русинських изданий, каждому пишущему по-русинськи*. Ужгород: Закарпатське областне научно-культурологічне общество ім. А. Духновича: Языкознавельна секція.

13 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Алмашій Михайло. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 7.

14 МЕГЕЛА, А., 2014. *Граматика русинського літературного языка*. Ужгород: Закарпатське областне научно-культурологічне общество ім. А. Духновича: Языкознавельна секція.

15 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Гаттінгер-Клебашко Габріел. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 119.

16 КАПРАЛЬ, М., 2015. Кодифікація модерного русинського літературного языка в Мадярщині. In: К. КОПОРОВА, ed. *Русинський літературний язык на Словакії: 20 років кодифікації (Зборник рефератів з IV. Меджінародного конгресу русинського языка, Пряшів, 23. – 25. 09. 2015)*. Пряшів: ІРЯК ПУ, с. 90-97.

17 ПАНЬКО, Ю., 1994. *Орфографічний словник русинського языка*. Пряшов: Русинська оброда, Інститут русинського языка і культури.

18 КОПОРОВА, К., А. ПЛІШКОВА, Е. ЕДДІ, 2009. *Русинський язык у конверзації про II. ступінь основних школ і середні школы*. Пряшів: Русин і Народны новинки.

19 ПАНЬКО, Ю., 2012. *Словацько-русинський словник: А-О*. Пряшів: Русинська оброда. 809 с.; ПАНЬКО, Ю., 2015. *Словацько-русинський словник: П-Ж*. Пряшів: Русинська оброда.

20 ЯБУР, В., А. ПЛІШКОВА, К. КОПОРОВА, 2007. *Русинська лексіка на основі змін у правилах русинського языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки.

21 ЯБУР, В. а А. ПЛІШКОВА, 2008. *Сучасний русинський списовний язык*. Пряшів: ІРЯК ПУ. 212 с.

22 ЯБУР, В., 2015. *Морфологія і синтаксис русинського языка: Высокошкольський учебник*. Пряшів: ІРЯК ПУ.

23 DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2015. *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia: Vysokoškolská učebnica*. Prešov: ÚRJК PU.; KONEČNÝ, S., 2015. *Náčrt dejín karpatských Rusínov: Vysokoškolská učebnica*. Prešov: ÚRJК PU.; ПАДЯК, В., 2015. *Історія карпаторусинської літератури і культури: Драматургія і національний театр на Підкарпатській Русі (1848-1989): Высокошкольський учебник*. Пряшів: ІРЯК ПУ.; АНТОНЯК, А., 2015. *Вступ до теорії літератури: Высокошкольський учебник*. Пряшів: ІРЯК ПУ.; КОПОРОВА, К., 2015. *Фонетика, фонологія і акцентологія русинського языка: Высокошкольський учебник*. Пряшів: ІРЯК ПУ.; ПЛІШКОВА, А., 2015. *Лексікологія і словотворіння русинського языка: Высокошкольський учебник*. Пряшів: ІРЯК ПУ.

24 ФОНТАНЬСЬКІЙ, Г. – ХОМЯК, М., 2000. *Граматика лемківського языка*. Katowice; передрук Warszawa, 2004.

25 МУРЯНКА, П., 2003. *А я знам азбуку: Лемківській буквар*.

Warszawa – Legnica: Rutenika.; CHOMIAK, M., 2003. *Język łemkowski: kurs podstawowy / Лемківській язык: основний курс*. Warszawa – Legnica: Rutenika.; CHOMIAK, M. а В. MATALA, 2003. *Język łemkowski z komputerem: Ćwiczenia gramatyczne i ortograficzne / Лемківській язык з компютером: Граматычны і орфографічны задачи*. Warszawa – Legnica: Rutenika.; PROKOPCZAK, J., 2003. *Буквы малюванки: Podręcznik do nauczania początkowego języka łemkowskiego*. Warszawa – Legnica: Rutenika.

26 HOROSZCZAK, J., 2004. *Словник лемківсько-польській, польско-лемківській / Słownik łemkowsko-polski, polsko-łemkowski*. Warszawa: Rutenika.

27 CHOMIAK, M. а M. GÓRSKA, 2003. *Słowniczek tematychny: Szkoła*. Warszawa: Rutenika.; CHOMIAK, M. а M. GÓRSKA, 2004. *Słowniczek tematychny: Dom. Człowiek. Przyroda*. Warszawa: Rutenika.; CHOMIAK, M. а M. GÓRSKA, 2003. *Słowniczek tematychny: Szkoła*. Warszawa: Rutenika.; CHOMIAK, M. а M. GÓRSKA, 2006. *Słowniczek tematychny: Praca*. Warszawa: Rutenika.

28 Позерай напр.: ЛЯВИНЕЦЬ, М. А., 2011. *Русинський букварь про школашув Мадярцины*. Будапешт: Atlantis Kft.; БАЙСА, Н., 2016. *Наш материнський язык: Читанка про I. класу*. Будапешт: Croatica.; БАЙСА, Н., 2016. *Наш материнський язык: Робочий зошит про I. класу*. Будапешт: Croatica.; БАЙСА, Н., 2016. *Наш материнський язык: Читанка про II. класу*. Будапешт: Croatica.; БАЙСА, Н., 2016. *Наш материнський язык: Робочий зошит про II. класу*. Будапешт: Croatica.; ЗАЯКОВСЬКА БАРАНАНЕ, М. а Г. ГІРІЦЬ, 2016. *Народопис : Учебник русинського народописа про ученикув I.-IV. класу*. Будапешт: Croatica.

29 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Удварі Іштван. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 754.

30 Уводиме лем пару з них: УДВАРІ, І., 2002. *Збирька жерел про студії русинського писемства: I. Кириличні уббіжники мучачовського епископа Андрія Бачинського*. Ніредьгаза.; УДВАРІ, І., 1999. *Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії*. Ніредьгаза.; УДВАРІ, І., 2005. *Епископы Гавриил Блажовский, Мануил Ольшавский, Иоанн Брадач и их время: Собрание источников для изучения русинской письменности II. Ниредьхаза*.

31 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Капраль Михайло. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 308.

32 Уводиме лем пару з них:

КАПРАЛЬ, М., 2002. *Пудкарпатське общество наук: Публікації: 1941 – 1944*. Ужгород: ПоліПрінт.;

КАПРАЛЬ, М., 2005. *Годинка, Антоній: Час гурше, ги вода...: русинські тексты*. Ніредьгаза: Катедра української и русинської філології Ніредьгазької Высшой Школы;

КАПРАЛЬ, М., 2006. *Годинка, Антоній: Як нашп духовники проживали...: русинські тексты II*. Ніредьгаза: Катедра української и русинської філології Ніредьгазької Высшой Школы.

33 КАПРАЛЬ, М., 2008. Днешня языкова сітуація в Мадярщині. In: А. ПЛІШКОВА, ed. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, ІРЯК ПУ в Пряшові, с. 73-79.

34 КРАЙНЯК, Ф. et al. (перекл.), 1999. *Євангелія на неділі і свята цілого року. Апостолы на неділі і свята цілого року: [в русинській верзії]*. Меджілабірці.

35 КРАЙНЯК, Ф. et al. (перекл.), 2013. *Малый требник: Глава 1. – 10.: [в русинській верзії]*. Пряшів: Общество св. Йоана Крестителя.

36 MAGOCSI, P. R., ed. 2004. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich: Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, доповнене видана з закотрыма змінами 2007.

ОСЛАБЛІНЯ ПОЗИЦІЇ ВОКАЛУ [И] В РУСИНЬСЬКІМ ЯЗЫКУ НА СЛОВАКІЇ

(Одраз у правописі і висловности.)

Abstract

In Rusyn dialects in Slovakia, a long-term phenomenon of weakening the vocalic sound [и] in favour of [і] has been noticed. This poses the question whether the vocalic sound [и] should, in Rusyn, be considered a self-contained phoneme, as it is merely a variant of the phoneme [і]. This is due to the fact that the vowel [и] is absent in Old Russian. The vowel [і] in Rusyn dialects is, however, not only a substitution of the original Old Russian (Eastern Slavonic) [и]; rather, in individual words its origin varies, or, one could say, originates in all Old Russian (Eastern Slavonic) vowels and semivowels. As will be shown using examples, in almost all the words specified for this research, a substitution of the vocalic sound [и] is observed in certain positions. These are, to a great extent, examples of words in which, in Ukrainian (as the closest neighbouring Eastern Slavonic language where the vocalic sound [и] is part of the phonological system), the vocalic sound [и] is present in the orthography (as well as pronunciation). The paper strives to answer the question whether, in Rusyn, the vocalic sounds [и] and [і] will merge.

I. Вступны позначкы

В русинських діалектах на Словакії позоруєме довгодобый яв ослаблїня позиції вокалу [и] в проспїх первістного вокалу [і], што выкликує вопрос, ці вокал [и] треба в русиньскім нормативнім языку поважовати за самостатну фонему, або є лем варіантом фонемы [і]. Як знаєме, вокал [и] в староруськім (выходославянськім) языку абсентує. Поставме собі вопрос, яким способом проходив розвой сучасного русинського вокалу [і] і з котрых гласных ся розвинув? Змінив ся выходославянський (староруський)вокал И (І) в русиньскім языку лем на сучасне [і], або суть ай позиції, де він переходить в сучасне [и]? Як збачіме, одповідь на тот вопрос є намного шырша, як бы ся на першый погляд віділо.

Вокал [і] в русинських діалектах є але нелем рефлексом за поводне староруське (выходославянське) И (І), але ёго походжїня в єднотливых словах є з розлічных, респ. із ушыткых староруськых (выходославянськых) вокалів. Як вкажеме на прикладах, скоро во вшыткых нами вышпеціфікованых словах реґіструєме в істьих позиціях рефлекс – вокал [і], котрый є рефлексом за розлічны староруськы вокалы, то значить, нелем за староруське И (І).

Суть то в значній мірі позиції, де в українськім языку (як найблизшій сусідній выходославянській языку, в котрім вокал [и] є сучастёв вокалічної фонологічної сістемы) реґіструєме у правописі (але ай во висловности) вокал [и].

II. Позиції в котрых староруськы (выходославянськы) вокалы переходять в русиньскім языку в рефлекс [і]

Жебы сьме порозуміли проблематику висловности (але ай правопису) вокалу [і] в русиньскім нормативнім языку на Словакії, мусиме ся вернути до історії языка.

Сучасный вокал [і], представлять дость пестрый образ што до походжїня. Можеме конштатовати, же він выступлять на місті ушыткых вокалів в істьих фонетічных позиціях. В спойню з історічным походжїнем того вокалу, находиме го в русиньскім языку (респ. в русиньскых діалектах) в слідуєчих позиціях:

1. На місті выходославянського (староруського) И (І):

- перед поводні мягким согласным – С', Ы' в корію слова, напр.: *письмо, пиявка, пияк, пиятыка* [п'іс'мо/п'і'яв'ка/п'і'як/п'і'яты'ка],¹ таксамо перед С, Т напр.: *епископ, повіс'мо, вітати*, ... (порівнай українське: *письмо, пиявка, пияк, епископ, витати*...)

- по поводні мягких шыплячїх афрікатах – ДЖ', Ч', Щ' (у висловности: Ш'+Ч') і мягкого Ы' в корію слова, в суфіксах і флексїях, напр.: *чий, чістый, читати, число, щит, вощина, рыджик, убочі, колачі, плаці, хряці, кліці, віці, піщок, піцалка, меджі, саджі, щіпати, учитель, причіна, кричати, причня, кочік, стачіти, чістити, дзёбачік, пачіти ся, волочіти, мочіти*[ч'і'й/ч'і'сты'й/ч'і'тат'і/ч'і'сло/ш'ч'і'т/в'дш'ч'і'на/ры'дж'і'к/уб'ч'і'к/д'ч'л'ач'і'п'лаш'ч'і'/х'ряш'ч'і'/к'л'і'ш'ч'і'/в'іш'ч'і'j/п'іш'ч'і'ок/п'іш'ч'і'ал'ка/м'ед'ж'і'/с'ад'ж'і'/ш'ч'і'пат'і/уч'і'тел'/' прич'і'на/кр'іч'ат'і/пр'іч'н'а'/к'дч'і'к/ст'ач'і'т'і/ч'і'ст'ит'і/дз'об'ач'і'к/п'ач'і'т'і с'а'/вол'оч'і'т'і/м'оч'і'т'і]² (порівнай укр.: *чий, чистий, читати, число, пищати, пищавка, учитель, причина, кричати*...) і т. д. Дотыкаты ся то ай містоназівника **ніч**, де -і- ся находить на місті выходославянського (староруського – ни-ч'ьто, псл. *ні-сь,) в містоназівнику *ніч* (*нічого, нічому, нічим*), (порівнай попередні правила, де было зафіксоване – *нич, ничего, ничому, ничім*)

- в суфіксі **-іч, -ік** > ИЧ, ИК, напр.: *Поповіч, Духновіч, Павліч, Цураніч, родіч* (порівнай укр.: *Попович, Духнович, Павлич, родич*...), аналогічно додаєме ай приклады правопису новых слов, напр. новых назв професій: *тавіч, куріч, брусіч, голіч, історік, графік* ...

- в суфіксі **-іць** < -иць' (перед первістно мягким ц'), напр.: *служніця, боровіця, куніця, парадніця, саміця, кендеріця, яшніця, положніця, павіця, дябліця* [служ'ні'ц'а/б'др'в'і'ц'а/к'ун'і'ц'а/п'ар'ад'ні'ц'а/сам'і'ц'а/к'ен'дер'і'ц'а/я'ш'ні'ц'а/п'ол'ож'ні'ц'а/п'ав'і'ц'а/д'я'б'лі'ц'а]... Аналогічно ай слова: *паліця, граніця, яліця, кобіця, заушніця* [п'ал'і'ц'а/г'ран'і'ц'а/я'лі'ц'а/к'об'і'ц'а/з'ау'ш'ні'ц'а,] (порівнай укр.: [служ'ні'ц'а/я'еш'ні'ц'а/сам'і'ц'а/м'ол'оч'ні'ц'а] ...

- в суфіксі **-ічк** < -иць' к перед первістным мягким Ч', напр.: *герлічка, палічка, голубічка, яїчко, бабічка, телічка, козічка, водічка, панічка, синічка, молодічка* [г'ер'лі'ч'ка/

паліч'ка/голубіч'ка/яїч'ко/бабіч'ка/тєліч'ка/кдзіч'ка/вддіч'ка/пан'іч'ка/синіч'ка/молодіч'ка]... (порівняй укр.: [водичка/молодичка]) ... Аналогічно додаєме ай новоутворены слова тіпу: леднічка, морознічка, хірургічка, біологічка, палеонтологічка [ледніч'ка/морозніч'ка/хірургіч'ка/біологіч'ка/палеонтологіч'ка]...

- в суфіксі **-ічн-** < -ич'н- (при творіню придавників од назывників) перед первістно мягкым Ч' в адъективах, напр.: станічний, публічний, історічний, гранічний [станіч'ный/ публіч'ный/історіч'ный/граніч'ный]... (порівняй укр.: [історичний/ граничний]...)...

- в суфіксах **-іча, -іня, -івля** (при творіню громадных назывників), напр.: малиніча, ягодніча, бандурчіня, фасоліня, пиловіня, каміня, конарівля, копачівля [малиніч'а/ягодніч'а/бандурч'ін'а/фасол'ін'а/пиловіч'а/камін'а/конар'івл'а/копач'івл'а]...

- в суфіксах **-іцк-, -іньк-** (котрыма ся творять демінутивы якостных придавників/присловників), напр.: добріцкый-добріцко, біліцкый-біліцко, маціцкый-маціцко [добріцкый/добріцко/біліцкый/біліцко/маціцкый/маціцко] (од: добрый, білый, малый), тихонінькый-тихонінько, маленінькый-маленінько [тихонін'кый/тихонін'ко/маленін'кый/маленін'ко] (од: тихый, малый)...

- в суфіксах **-іч-езн-, -інь-** котрый взникать при ступнєваню адъективів, або при словотворіню : великый – веліч – велічезный [веліч/велічезный], шырокый – шырочінь, [шыроч'ін'], высокый – высочінь [высоч'ін'] грубий – грубінь [грубін'] (напр.: то была веліч дівка, то грубінь хлоп, была то шырока шырочінь)...

- в суфіксі **-іцк-** (за помочи котрого ся творять придавники од назывників), напр.: урядник – урядніцкый, правник – правніцкый, путник – путніцкый баник – баніцкый [ур'адніц'кый/правніц'кый/путніц'кый/баниц'кый] (але: Америка – америцкый, Африка – Африцкый)...

- у суфіксі **-ік** (котрым ся творять демінутивы), перед котрым є мягкый согласный -ч-, напр.: копачік, палчік, мачік, ключік, перстінчік, хлопчік, хробачік [коч'ік/палч'ік/мач'ік/кл'уч'ік/перстінч'ік/хлопч'ік/хробач'ік] (порівняй укр.: [хлопчик/палчик/клучик]...)...

- у суфіксі **-іще** [іш'ч'є], (котрым ся творять главні збівшены назвы), напр.: ручіще, ножіще, головіще, бабіще, хлопіще [руч'ішч'є/ножішч'є/головишч'є/бабішч'є/хлопішч'є]....

- в суфіксі **-ів, -ачій** (котрым ся творять присвойны придавники мужского роду) напр.: няньків, дідів, вуйків, стрыків, качачій, рыбацій, пуляцій [н'ан'кіў/д'ідіў/вуйкіў/стрыкіў/кач'ач'іў/рыб'яч'іў/пул'ач'іў]....

- в суфіксі **-чій, -чі** (котрым ся творять часопридавники/часоприсловники), напр.: дискутуючій, сидячій, сплячій, зачінаючій, співавчі, пискавчі, ховавчі ся, клячачі, колінкуючі [д'іскуту'юч'іў/сид'ач'іў/спл'ач'іў/зач'іна'юч'іў/співа'ч'іў/писка'ч'іў/хова'ч'іў/кол'інку'юч'іў]...

- в суфіксі **-іня** (котрым ся творять назывники од часослов), напр.: саджіня, печіня, сушіня, куріня, пашіня, вожіня, ношіня [саж'ін'а/печ'ін'а/сушін'а/кур'ін'а/пашін'а/вожін'а/ношін'а]....

- в суфіксі **-іна**, котрым твориме громадны назвы по-півціна, померціна, панціна, драчіна, пиячіна [поп'ішч'іна/помершч'і-/паншч'іна/драч'іна/піа'ч'іна]...

- у флективній морфемі інфінітиву часослов -ТІ < ТИ,

напр.: бабрати, бубновати, варити, грати, гонити, даровати, зимовати, косити, носити, просити [бабраті/бубноваті/вариті/ граті/гониті/дароваті/даваті/зимоваті/коситі/носиті/проситі] (порівняй укр.: [варити/грати/дарувати/косити/носити/просити])...

- у флективній морфемі інфінітиву часослов – (Ч)І < *ГТИ, *КТИ напр.: лячі, печі, січі, мочі, стрічі, стечі ся [л'ач'і/печ'і/с'іч'і/ моч'і/стріч'і/стеч'і с'а]... (порівняй укр.: [легти/пекти/сікти/могти])...

- на місті виходославянського (староруського) И (І) (але несистематічно) в коріню слова перед складом із змягчуючим І, напр.: вісіти [віс'іті] (але сид'іти), відіти, біліти, сініти, ніщіти, причіна, [від'іті/біл'іті/ сін'іті/нішч'іті/пріч'іна] (порівняй укр.: [висити/причина])...

- на місті виходославянського (староруського) И (І) (але несистематічно) в коріню слова перед мягкыма согласныма Л', Ч', Щ', ДЖ', напр.: хвіля, крічати, кликати – клічу, піщати, тріщати, віджу [хвіл'а/кріч'аті/кликати – клічу, піщати, тріщати, віджу] [хвіл'а/кріч'аті/кликати/пішч'аті/ трішч'аті/ віж'у] (але: сиджу), (порівняй укр.: [хвил'а/кричати])...

Переход звука /и / до /і/ у высшеспомянутых позиціях еднозначно свідчить о тенденції звукованя позиції И в русинським языку, або, інакше повіджено, зновунавертаня ід виходославянському (староруському) И (І);

2. Вокал І як рефлекс за виходославянське (староруське) Ъ:

- в позиції на місті виходославянського (староруського) Ъ (кедь з даяких інших причін ся не змінило на інакшый звук, напр.: біжти, біда, білый, бік, вітор, повітря, вістря світ, чоловік, звізда, звірь, гніздо, дійти, дідо, зіля, коліно, лівый, літо, сліпый, сніг, гріх, ріка,січі, бісіда, сіно, стіна, тіло [біжті/біда/білы/бік/вітор/п'овітр'а/вістр'а/світ/ч'ол'овік/звізда/звір'/гн'іздо/дійті/д'ідо/з'іл'а/кол'іно/л'івый/л'іто/сл'іпый/с'н'іх/ гр'іх/р'іка/с'іч'і/біс'іда/с'іно/с'т'іна/т'іло]....

Позначка: Звук І < Ъ є єдиным гласным звуком (і фонемов), котрый сігналізує мягкость передстоячого парного по твердості і мягкості согласного³. Вокал І, а таксамо далшы вокалы – Е, О, У, И котры суть іншого походжіня (не з Ъ) таку способность не мають.

3. Вокал І на місті виходославянського (староруського) О:

- на місті первістного О, находячого ся в новозапертых складах, котре vznikло по випаджіню редукованых гласных (ъ, ь), кедь в дослідку аналогії не настало вирівнованя складів, напр.: біб, віз, вість, гіркый, міст, рік, рій, стіл, стій, поміч, покій, повісти, поміст, кінь, ніс, віз, стіл, дім ніч [б'іп/віс/віс'т'/гіркый/ міст/ рік/ рій/ стіл/ стій/п'дміч'/п'дкіј/ п'двісті/ п'двіст'/ п'дміст/ кін'/ ніс/ стіл/ дім/ ніч]⁴, паробок - парібка, коза – кіз, нога – ніг⁵....

- на місті первістного О в отвореных складах в дослідку аналогії, напр.: ніхоть [н'іхот']⁶ (по аналогії: ніхті [н'іхт'і]), од кіз (по аналогії: кізі [кіз'і]), кіл (по аналогії: кілок), і дакотры далшы.

4. Вокал І на місті виходославянського (староруського) Е:

- на місті первістного Е в новозапертых складах по випаджіню редукованых гласных (ъ, ь), напр.: пік, тік,

шість, гребінь, ремінь, поломінь [п'ік/т'ік/шіст' / греб'ін' / р'ем'ін' / п'ол'ом'ін']...

- в отворених складах в дослідку аналогії, напр.: *ремінь – ремінець* [р'ем'ін' / р'ем'інец'], *гребінь – од греб'ня* [греб'ін' / од греб'ін' а], *камінь – каменя* [кам'ін' / кам'ін' а], *перст'інь – до перст'ія* [п'ерст'ін' / до п'ерст'ін' а]...

5. Вокал І на місті виходославянського (староруського) У:

- во вербалних формах презенсу часослов із суфіксом **-ова/-ёва**, напр.: *будовати – будію*[будовати / будію], *вандровати – вандрію* [вандровати / вандрію], *торговати – торгію* [торговати / торгію], *малёвати – малію* [мал'овати / мал'ію]⁷...

- в ограниченім множині слів по м'яких согласних, напр.: *бр'іх, кл'іч, чел'ість, поліденок, хом'іт* [бр'іх] (і бр'ух), [кл'іч]⁸ (і кл'уч), [чел'іс'т'⁹ (і чел'ус'т'), [п'ол'іденок] (і полуденок¹⁰), х'ом'іт (і х'омут)¹¹...

6. Вокал І на місті виходославянського (староруського) Ъ (м'якого ерь):

- в коріню слова, напр.: *діра, тісяч, діравити* [д'іра / тіс'ач' / д'іравиті]...

7. Вокал І находиме в русиньскім язукі ай на місті розлічних чужіх гласних:

- в чужіх і перевзятых словах, напр.: *бізовні* [біз'дўн'і] (і: біз'дўно), *біц'гель, біт, віла, д'інерка, мізерный, лег'ін, сег'ін, ц'ітовати, ц'ітат, діскусія, дісціпліна, дізайн, діпломат, діск, дідактіка, дінам'ічний, діктафон, код'іфікація, канд'ідатура, колектів, дісграфія, дісгармонія, політіка, тер'іторія, републіка, універзіта, іншт'ітут, пр'інцезна, пр'інціп, пр'іватный, піжама* [біц'гел' / біт / віла / д'інерка / мізерный / л'ег'ін' / сег'ін' / ц'ітовати / ц'ітат / діскусія / дісціпліна / дізайн / діпломат / діск / дідактіка / дінам'ічний / діктафон / код'іфікація / канд'ідатура / колектів / дісграфія / дісгармонія / політіка / тер'іторія / републіка / універзіта / іншт'ітут / пр'інцезна / пр'інціп / пр'іватный / піжама]... (порівнай укр.: *цитувати, цитата, дискусія, дисципліна, дизайн, дипломат, диск, дидактика, динамічний, диктафон, кодифікація, кандидатура, колектив, принцеса, принцеп, приватний*...)

8. Вокал І находиме у назвах міст, сел, областей, гор, рік:

Приклади: *Галіч, Галічина, Шаріш, Спіш, Вашингтон, Паріж, Кошіці, Рім, Братіслава, Філяково*... (Галічан, Шарішан, Спішан і Спішак, Паріжан, Кошічан, Рімлян), *Торіса, Бескіды, Маковіця*... Не тькаться то тых властных назв міст і сел, в котрых жьє переважно жытельство русиньской народности і має зафіксовану назву з -и- (переважно на тер'іторії виходных русиньских діалектів), напр.: *Снина, Пчоліне, Паризівці, Старина, Містиско, Притуляны*... (але: *Біловежа, Свідник, Стацін, Гостовіці*...).

9. В часословных основах І ся черять з А:

(Прич'ім ся але не витваряють видовы пары), напр.: *досягати – дос'ігати* [дос'агати / дос'ігати], *запрягати – запр'ігати* [запр'агати / запр'ігати], *лягати – л'ігати* [л'агати / л'ігати], *сягати – с'ігати* [с'агати / с'ігати], *тягати – т'ігати* [т'агати / т'ігати]¹²...

III. Вокал Ы на місті староруського Ы в русиньскім язукі

Ослабл'ія позиції вокалу [и] настає ай в просп'іх далшого із тр'іці вокалів (и, ы, і), а то вокалу [ы] (із староруського Ы). Можемо го сл'ідовати в:

- коріню слів (позад твердых согласных) *бык, звык, пыск, рык, кый, шыло, машина, дыня, выти, быти, жыти, шыти, гынути, бы, як кобы, жебы*... (порів. укр.: *звичай, шило, дыня, жити, шити, гинути, аби, ніби*...).

- в номінатіві і акузатіві плуралу назывників мужского роду з основов на твердый согласный, напр.: *столы, домы, дубы, носы, колы, возы, павузы, шпаргеты*... (порівнай укр.: *столи, дуби, носи, вози*...)

- в ген. едн. ч., в ном. і акуз. множ. ч. назывників женского р. на -а: *жены, ногы, д'івкы, рыбы, ниткы, мухы, души, нанашкы, хыжы, мышы*... (порів. укр.: *жони, ноги, риби, мухи, души, миші*...)

- в падовых флексіях придавників, ч'ісловників, місто-назывників: *добрый – добры – добрых – добрым – добрыма, сл'іпый – сл'іпы – сл'іпых – сл'іпым – сл'іпыма, молодой – молоды – молодых – молодым – молодыма, жел'ізный – жел'ізны – жел'ізных – жел'ізным – жел'ізныма, сестрин – сестриных – сестриным – сестриныма, братів – братовых – братовым – братовыма... шестый – шестым, четвертый – четвертыма, пятый – пятыма, мы, ты, вы, такый*... (порівнай укр.: *добрий – добрі – добрих – добрим – добримы, шостий, четвертими, ми, ви, такий*...)

- у префіксі *вы-* при творіню завершеного виду часослов од незавершеного, напр.: *писати – выписати, спати – выспати, мыти – вымыти, жыти – выжыти, тратити – вытратити, рвати – вырвати, сыпати – высыпати*...

IV. Заключіня

Факт, же в значнім ч'іслі позицій в русиньскім язукі на місті староруського И ся находить вокал І нам вказує, же міра фреквенції вживаня вокалу [и] в русиньскім язукі на Словакії є намного низша, як в сусіднім – українськім язукі. Єдно з прич'ін є фонологічна характеристика консонантів – [ч] і [дж], котры суть в русиньскім язукі все м'якы, як ай споїня консонатів – [ш] і [ч], котре у нам у высловности (під впливом асімілації по м'якості) дає м'якге [ш'ч']. Якраз перед і позад тых фонем у найвекшій мірі мож позоровати высловность вокалу [і], а не [и], як то є в українськім норматівнім язукі. Но і наперек тому конштатуєме, же вокал [и] є сучаст'єв фонологічної сістемы русиньского язукі на Словакії. Мож то легко доказати на опозиціях тіпу: *п'ити – піти, біла – біла, пив – пів, сила – сіла*... Він ся находить на місті староруського И в розлічних позиціях, найчаст'іше меджі твердыма согласныма в словах напр.: *вилы, дикый, миска, лишка, зима, колиба, малины, никто, просити, молити ся, писати, пискати, вискати*..., находиме го таксамо у парадігмі, напр.: *д'ідови, псови, теляти, д'івчати, о стрыкови, попи – з попами, хлопи – з хлопами, з бабами, з віц'ями, о них, з нима, з кін'ями/кон'ями, д'іти – з д'ітми*..., але таксамо в дакотрых далшых позиціях.

ПОЗНАЧКЫ

1 Норматівный язук решпектує лем у ортоєпії. В ортоєпії: *письмо, пивка, пияк, пиятыка*...

2 В североспішських і южноспішських русинських діалектах, де **дж** і **ч** суть тверды, позад них в уведжених словах наслідують **-ы-**, напр.: *чыстый, чытати, колачы, віщый, меджы, кочык, чытати, мочыті, дз'обачык, пачыті ш'а, волочыті...*

3 Позерай: In: ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: Літературный язык : Пряшівска Русь. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, доповнене видання з даякыма змінами 2007, с. 154.

4 Русиньскы діалекты суть єдины із родини выходославянських діалектів, котры акцептують у ортоепії двоєке походжіня I (1. Із выходославянського ѣ. Тото I помягшує попередній парный по твердості і мягкості консонант; 2. З інших вокалів – таке I не помягшує попередній консонант. Такыма суть приклады I, котре походять із вокалу O, напр.: *ніс, стил, дім, ніч* (старорусь.: *носъ, столъ, домъ, ночь*)...

5 Далшы приклады позерай: КОПОРОВА, К.: К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакії. In: *20 rokov výsokoškolskej rusynistiky na Slovensku : Zborník referatív z medžinarodnoj naučnoj konferenciji. Prjašivska univerzita, 17.-19.10.2018*. Ed. K. Koporová. Prešov: CJKNM – ÚRJK PU, с. 122-138.

6 Нормативне: *нохоть*, позерай: Ябур, В. – Плішкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*, с. 159.

7 Тота зміна не была прыята за норму з доводу тзв. векшынового принципі (нормативнов є форма, яка є жыва у векшыны говорів) – *[будују/торзују/довзују]...*

8 Нормативне: *ключ*, позерай: Ябур, В. – Плішкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*, с. 166.

9 Нормативне: *челюсть*, позерай: Ябур, В. – Плішкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*, с. 336.

10 Нормативне: *поліденок*, позерай: Ябур, В. – Плішкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*, с. 226.

11 Нормативне: *хомут*, позерай: Ябур, В. – Плішкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*, с. 331.

12 За нормативну поважуєме першу форму.

ЛІТЕРАТУРА

БРОХЪ, О. (1900). *Угрусское нарѣчіе села Убли (Землинскаго комитата)*. Санктпетербургъ: Типографія императорской академіи наукъ.

VAŇKO, J. (2000). *The Language of Slovakia's Rusyns / Jazyk slovenských Rusínov*. New York: Columbia University Press, 2000.

VEČERKA, R. (1987). *Základy slavistiky a rusistiky*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.

ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. (1894). *Говор Замішанців. Записки Наукового товариства імені Шевченка III*. Львів: 1894.

ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. (1899). *Знадобы для пізнання угорсько-руських говорів. Записки Наукового товариства імені Шевченка, XXVII, 1*. Львів: 1899, XL, 2, 1901, 280 с.

ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. (1902) *Про говор галицьких лемків. Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка, т. V*. Львів: 1902.

ГАНУДЕЛЬ, З. (1981 – 1989). *Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словачини, 3 томи*. Братислава – Пряшів: СПВ ВУЛ, 1981 – 1989; Prešov: Exco, 2001.

GEROVSKI, G. (1934) *Jazyk Podkarpatské Rusi. Československá vlastivěda, díl III. Jazyk*. Praha: 1934.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015). *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia : Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015.

JABUR, V. (1996). К niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku. In: MAGOCSI, P. R. (ed.): *A New Slavic Language Is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia*. New York: Columbia University Press, 1996, с. 41-53.

KOPOROVÁ, K. (2015). *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho jazyka / Фонетика, фонологія і акцентологія русиньского языка : Высокошкольський учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015, 119 с., ISBN 978-80-555-1277-8.

КОПОРОВА, К. (2018). К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакії / К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакії. In: *20 rokov výsokoškolskej rusynistiky na Slovensku : Zborník referatív z medžinarodnoj naučnoj konferenciji. Prjašivska univerzita, 17.-19.10.2018*. Ed. K. Koporová. Prešov: CJKNM – ÚRJK PU, ISBN 978-80-555-2081-0.

ЛАТТА, В. (1991). *Атлас українських говорів Східної Словачини*. Братислава – Пряшів: СПВ.

ЛАТТА, В. (1964). К вопросу диспалатализации согласных перед етимологическими *e, i* в украинских говорах Восточной Словакии. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského : Philologica XVI*. Bratislava: FF UK, 1964, с. 141-146.

ЛАТТА, В. (1979 – 1981). Рефлексы общеслав. **ě* и изменение и > i в украинских говорах Восточной Словакии. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: КСУТ, с. 85 – 89.

ПЛІШКОВА, А. (2011). Найфреквентованішы словотворны постуы субстантивных дериватів. In: БЕНЬКОВА, М. (ед.): *Літературна творчость М. Мальцовской в контексті сучасной русиньской літературы : Зборник рефератів з Міджінародного літературного семінара к недожытым 60-ым народенинам авторкы, 2. децембра 2011*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштїтут русиньского языка і културы, 2011, с. 68-80.

PLIŠKOVÁ, A. (2015). *Lexikológia a slovtvorba rusínskeho jazyka / Лексікологія і словотворіня русиньского языка : Высокошкольський учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2007). *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 348 с. ISBN 80-88769-69-8.

ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. (2019). Русиньскый язык: Комплексный опис языковой системы в контексті кодифікації. Prešov: CJKNM – ÚRJK PU, 476 с., ISBN 978-80-555-2243-2.

На світі є нова книжка – Твори Анатолія Кралицького

Концём рока 2019 вышла цінна книжка творів Анатолія Кралицького з назвов *Твори* (Видавельство Пряшівской універзіты, 2019 440 с. ISBN 978-80-555-2344-6), зоставителі: Мгр. Валерій Падык, к. н., і Мгр. Міхал Павліч, ПгД.

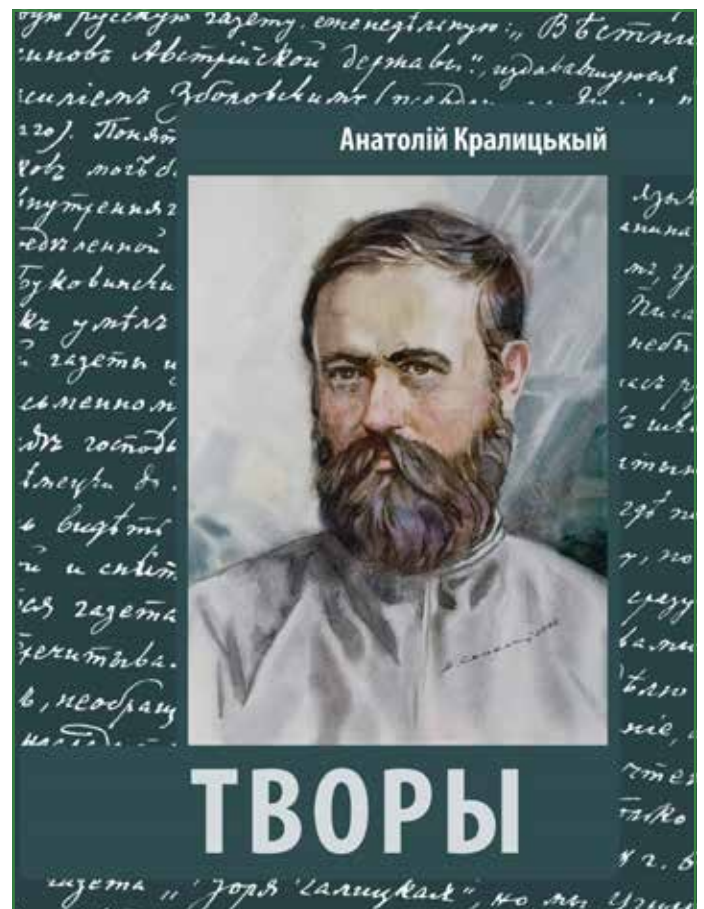
Кралицького тексти были за ёго жывота публікованы на сторінках розлічных журналів ці антологій, свої твори але протягом свого жывота не позберав до самостатного виданя. Концём 20. стороча ся науковцям подарило выдати лем часть з Кралицького прозаічных текстів в окремых виданях.

Цілём выданой публікації є популарізувати творчость о. А. Кралицького як єдного з найталентованіших представителів будительского напряду в карпаторусинській літературі 20. стороча. Публікація є зложена з выбранных текстів писателя, котры были написаны через тридцять років авторового творчого періоду. Тоты тексти представляють читателёви А. Кралицького як чоловіка з шыроков палетов талантів і писателя шырокого діапазону тем, свого часу дуже популарного літерата і публіцисту, етнографа і дописователя першых русиньских новинок зачатку 60-ых років 19. стороча, ці автора статей о історії грекокатолицьких монастырїв.

В публікації мож прочітати вступну часть єдного з едіторів, Мгр. Валерія Падыка, к. н., де пише о жывоті і творчости А. Кралицького, главно о дотеперь незнамых або неясных містах в ёго біографії і бібліографії.

Публікація є зложена з трьх великих частей: 1. Вступна часть Мгр. В. Падыка, к. н., 2. Твори А. Кралицького – части: Прозаічны твори 1860-х років, Прозаічны твори 1890-х років, Переклады і адаптація, Мемоары, Історія і палеографія, Публіцистика, Выбрана корешпонденція; 3. Ілюстрації, Додаткы.

Тота публікація є інтересна як про одборну публіку, котра ся інтересує о русиньску літературу, кул-

туру і історію, таксамо і про літератів і штудентів русиньского языка і культуры як штудійный матеріал.

Книжка вышла з фінанчнов підпоров Фонду на підпору культуры народностных меншын.

М. П.

Мгр. Петро МЕДВІДЬ, ЛЕМ.фм

Контроля ліків інформує, же меншыновы язык бы мав быти і в апатыках

Словацькый Штатный уряд про контролю ліків (Štátny úrad pre kontrolu liečiv), на своїй вебів сторінці інформує, же меншыновы языки бы мали быти хоснованы і в апатыках. Недотримованя закона треба голосити.

Уряд про контролю ліків був як орган штатной справы ословлений Урядом уповномоченого влады Словацькой републікы про народностны меншыны зо жадостёв о сполупрацу односно факту, же ся в апатыках мають давати інформації і в языках народностных меншын. Уряд ся при тім одкликує на

конкретный текст закона, котрый рїшить поволїня про додавателїв апатыкарьской старостливости.

Основны інформації і в меншыновім языку

В селах і містах, як ся пише і на сайтї Штатного уряду про контролю ліків, в котрых обчане Сло-

вацької республіки, што належать ку народностній меншынї, творять найменше 20 процент населїня, інформації, котры ся дотыкають огрожїня жывота, здоровя, безпечности або маєтку обчанів Словацькой республіки уваджають на місцях приступных людём коло штатного языка і в языку меншыны.

Уряд на сайтї ознамлює, же то платить і про апатыкы. В припадї апатык і їх філій бы мали быти в языку меншыны главно інформації о тім, хто має ліценцію на апатыку, мено і прїзвіско ведучого, назва і адреса апатыкы, робочій час, але і інформація о тім, хто має поготовостну службу, кедь є апатыка заперта.

Меджі далшы інформації, котры бы мали быти і в языку меншыны, належать, наприклад, рекламачный порядок, высше спомянуты інформації, котры ся дотыкають огрожїня жывота, здоровя, безпечно-

сти і маєтку, але ай інформація про пацієнтів о тім, што робити з небезпечным одпадом.

Недостатки мож голосити

Уряд інформує, же він сам не виконує контролю дотримованя тых обовязків, котры суть записаны в законї о хоснованю языків меншын. Покля такы інформації має, подавать їх Уряду влады Словацькой республіки, котрый має в тых припадах право рішыти.

Но єдночасно контрольный уряд додає, же покля хтось має інформації о недостатках в апатыках што до хоснованя языків народностных меншын, чїм ся порушує закон, може тоты інформації заганяти прямо на Уряд влады СР – Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны.

Проф. Павел Роберт МАГОЧЬЙ, Торонтська універзіта, Канада

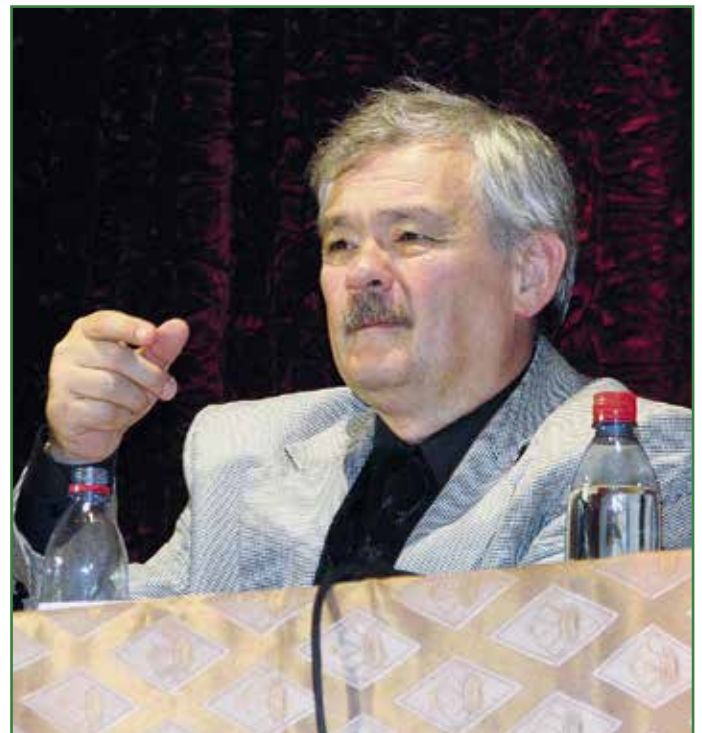
20 років Культурного общества Русинів Румунії

Культурне общество Русинів Румунії є обчаньско-культурнов організацієв Русинів Румунії. Общество было заложене у році 2000 з ініціативы Георгія Фірцака (Gheoghe Firczak).

Дакілько місяців по заложіню общества ся Георгій Фірцак (на фотці) став посланцём народного парламенту Румунії як представитель єдної із народностных меншын країны – Русинів, котры были узнаны як народ, окремый од Українців.

Главный центр общества ся находить в м. Дева (у северно-центральной Румунії) і має свої філії в пятєх регіонах по цілій країні: Алба, Клуж, Гунедоара, Марамуреш і Сучава. В уведжєных філіях ся активізує выше 200 особ, котры ся задекларовали як Русины почас списованя людєй у Румунії (2002), як і сімпатїзанти руху з боку особ румуньского походжїня. **Найглавнішыма задачами організації є пропагація інтересу меджі Русинами ід предківській культурї і пестованя самосвідомости**, інформованя румуньского сполочєства о ествованю Русинів як самостатной народности. То ся реалізує главно через лекції, участи в культурных подїях розлічных народностей, публікацію інфомачных матеріалів і книг в румуньскім і русиньскім языку, каждорочне організованя Дня русиньской культуры і літнєго табора про русиньску молодеж.

Общество выдавать ілюстрованый часопис „Rus'ka vira – Credința Rusină“ (2002 –), векша часть публікляції якого ся реалізує в румуньскім языку. Председа-основатель організації Г. Фірцак є активным участником подїй, звязаных з русинь-

ским рухом, котры проходят в інших країнах, **од року 2003 общество є сталым членом Світового конгрєсу Русинів.**

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і Івана Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 382-383, переклад з українського языка: А. З.

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020 ч. 2

Дорогы читателі,

в сучасній добі мож лем тяжко зачати іншов темов як коронавірус. Хоць є невидимый, мож го відіти всягды – кедь собі вечур запнете телевизор, читаєте новинки або справи на інтернеті... Выйдете сі вонка із своїм Бобієм на п'ятнадцять минут, а сусід нам тот вірус припомяне брыдкым поглядом, назначуючім, же сьме сі довелили выйти вонка – лем так. Чоловік ся буде зараз бояти іти до кухні намастити сі хліба з маслом, жебы на нёго КО-РО-НА не выскочила з леднічкы.

Нїгда бы єм ся не сподївав, же ся таке дашто стане, але є то так, світ ся змінив. І зато Вам хочу – як є моїм звывком в кождім чїслі Русина – рекомендовати найновше Поздравліня Русинів на скорочїня часу і на потїху духа, бо нїт лїпшой добы на чїтаня літературы як в сучасности.

В найновшїм Поздравліню мож найти творы русиньскых авторів, котры ся од себе одлишуют жанром, тематіков і наладжінєм. В першїм рядї Вам хочу представити поетічны творы двох участників Літературного конкурзу Марії Мальцовской за рік 2019 – **Веры Горішнїй** і **Меланії Германовой**. Наслідуют тексты двох байкарів – можете собі vybrати важнійшу тематіку **Миколая Ксеняка** або легку забаву **Осифа Кудзея**. Про „файншмекрїв“ єм выбрав стихи **Даньєлы Капралёвой**, но а любителям прозы ся приговорить будительський писатель **Анатолій Кралицькый** в Казні неба.

Як на фейсбуку пишуть – мате шансу захранити світ з гавча. Так сміло до того із русиньсков літературов!

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД, Центр языків і культур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і культуры ПУ

Вера ГОРІШНЯ

Стихи

Плыне дале

Подобность чїсто нагодна
У нас днесь мало так быти,
зерно ся мало ділити.
Вшыткы ся ту посходжали,
зерно домів брати мали.

Скоро каждый предповідав,
же буде велика звада.
Ани довго не тримало
а уж ся то ай зачало.

Скочіли собі до речі,
зерно є важна річ преці.
Настала ту рядна звада,
о зерно ся каждый гадать.

Дакотры ся призерали
а добрі ся забавляли.
Хто мав розум – тихо був,
головов лем покрутив.

Настали ту часы такы,
же дакотры суть лахваты.
Хоць мають дость вшыткого,
фурт хцуть частку другого.

Коцурик

Быв раз єден концур малый,
парадешом го назвали.
Од маленька позор давав,
жебы кожух не подрапав.

Ушка собі лабков чїстив,
жебы сі був цалком істый,
же є коцур найкраснішый,
про маічкы найчїстішый.

Быв то коцур-парадник,
од мала мав такый звывк.
Што на то, діти гварите?
Ай вы ся так парадите?

Навщівив ня пташок

В тот день єм барз шатовала,
бо-м прятати дома мала.
Кедь єм домів приходила,
нараз єм аж выскочила.

Застала єм на краёчку,
і зачула єм мышочку.
Што, ці ся мі лем приснило?
Жебы ту мышиско жыло?

Де ся в мене мышка взяла,
в домі нїгда не бывала.
А так стою як тот труп
і слухам мышачій звук.

Перешла єм на веранду,
а там віджу таку сранду:
малый пташок днука влетїв,
но назад вон не одлетїв.

Сегінятко ся трепало,
до фірганкы замотало.
Но як я го увідїла,
помочі єм му хотїла.

А так тихо, опатерні,
хопила-м го до рук емні.

Не бій ся пташку маленькый,
ты єсь такый твор міленькый.

Крыльцята сі понатягуй,
леть, і людей обвеселюй.
Своїм співом щebetавым,
потїш людей, што суть самы.

Леть сі пташку, де хцеш ідь,
у тот красний, шырый світ.
Добре чутя-м з того мала,
же-м пташка поратовала.

Смутне псича

Кедь єм была у Свіднику,
збачїла єм на ходнику
єдно псича узимене,
пелехате, некормлене.

Што то лем было за пана,
пустити псика так зрана.
Охабити го самого,
голодного і пустого.

Людкове, кедь го збачїте –
тото псича, мале, злате,
дайте му дачого зїсти,
няй холем обгрызе кости.

Буде весело смотрити,
хвостиком красні вертїти.
Радый, же ай з їдла мало,
пережыти ся му дало.

(Выбране з Літературного конкурзу Марії Мальцовской, рік 2019)

Меланія ГЕРМАНОВА

Балады

Чорноброва дівка

Не оспівуй, мільй сыну,
Тоту чорноброву,
Тадь я добрі не загыну,
Кедь споманеш вдову.

Бо котрая дівчинонька
Чорны бровы має,
Тота є барз зраднa душа,
Босорити знає.

То бабами выдуманo –
Плётoк ся бояти?!
Не трапте ся про ня, мамо,
Вдову мушу взяти.

Не доволю я ті, сыну,
Босорканю взяти,
Уж четвертый про ню згынув,
А ты будеш пятый.

Першый – то був вітців хрестный –
Навік запер очі,
Другый – то твій братняк властный –
Не было помочи.

Сын сусіда – то був третій,
Што го звела змя,
Мій старшый брат – уж четвертый,
Земля го закрыла.

Оженю ся з тов заклятoв –
Готовый єм присягати!
То она буде тов пятов
У гробі лежати.

Преміло го привітала:
Вітай в хыжі мойй,
Цілого обціловала –
Мы будеме свої.

Мусиме ся заручіти,
Бо мы ся возьмеме,
На то олдомаш выпити,
Же свої будеме.

Дай мі лем горня водічкы,
Уж твій навік буду –
Так вымінів погарчікы,
Як пішла по воду.

Навік хочу з тобов жыти,
На тебе-м чекала,
Стигла іщі прогварити
І такой сконала.

Видиш, вдово, же ты пята,
Шестый уж не буде,
Пропали твої заклятя –
Знайте же то, люде.

„Бо котрая дівчинонька
Чорны бровы має“ –
Няй теперь уж мій сыночок
День, ніч выспівує...

Бодай сьте покамянiли!

Худоба – то тяжка доля,
Тяжко в біді жыти.
Но богатство – то мамона,
Мав бы кажый знати.

Мамочка і ей діточкы
Бідно наживали.
Но все єден про другого
Добры слова мали.

Муж – мамонарь у животі
Сам себе ся просить:
Што мі з жены, ани діти –
Ніч мі не приносять.

Бодай сьте покамянiли
Такой днешней днины,
А ніч од ня не просили –
Згыньте до години.

Мы уж скамянiли з того:
Што то за сердце маш,
Діти – то є дар од Бога,
Чом іх так проклянаш?

Дар од Бога?! Няй іх Панбіг
Кормить і облече,
Верабоже, кебы єм міг,
Такой ся іх зречу.

Святый вечур, вшыткы діти
Дарункы чекають.
Мали бы уж скамянiти,
Мене дожерають!

Што щі бы сьте не хотіли?!
Што щі вам мам дати?!
Бодай сьте покамянiли
Вы і ваша мати!

Камінём ся вшыткы стали,
Боже, што за кара,
Ани ся не дочекали
Святого вечара.

А рано люде збачіли –
Три прекрасны сохы.
На іх дворі ся зъявили
На Ріствяны святкы.

Бодай сьте покамянiли, –
Вырiк, і ся стратив.
Лем три сохы красны білы –
Діточкы і мати.

Найдушок

То дівка-преспанка, – каждый такой
рече,
Што чекать дітину, а отець ся зрече.
Нещастлива, сыну, доля найдухова,
До воды тя шмарю, няй тя рыбка
ховать.

До білой перинкы сыночка повила,
Претяженко збыхла, челко
прехрестила.
Приймий го ку собі, студена водічко.
А ты ся постарай, поточна рыбочко.

Перешов од тогды уж не єден рочок,
Як до ей обыстя пришов паробочок,
А такой прекрасный, як
вымалёванный,
Став посеред хыжы коло своей мамы.

Мамо моя грішна, найдух – не дітина?!
Чом же есь ся зрела єдиногo сына?!
Зыйду з того світа... і такой сконала.
Де ся сын подіє?! Хто отець? Де мама?

Мамов буде рыбка, а вітцём потічок.
Слухай ня, водічко, бо я твій сыночок.
Постарай ся, рыбко, бо ня не хрещено,
не забудь мі дати по вітцєви мено.

Скочів найдух такой із высокої скалы,
Лем рыбки у воді за ним заплакали.
А потічок люде Найдушком назвали,
Дівкы го здалека вечур обходжали.

Сива Зозуля

Летіла Зозуля попід чорны хмары,
Ішла дяковати свойй родній мамі.
Сіла на порозі і стала кукати,
Аж покы не вышла із хыжы ей мати.

Слухайте ня, мамо, шумні вам дякую,
Же сьте ня заклjali на сиву Зозулю –
Уж ня крыльця болять од того літання,
Мамо, повіджете мі, чом єм покарана?

Мала бы-сь, дівонько, братика сі
взяти,
Волиш Зозуленьков хмарами літати –
Ніщіть моє сердце тяжоба гіренька,
Зато, дівко моя, ты есь Зозуленька...

Повім ті уж о тім, што я наробила,
Аж мі пукать сердце, же єм тя
закляла,

То моя молодость того спрічинила,
Ты бы на то, дівче, тяжко доплатила.

Бо тот єдиначок, што єсь го любила,
Мій властный сыночок, што-м ся го
збавила.

Выріс у родині, што діти не мали,
Предоброго хлопця з него виховали.

Нихто о тім не знав, добрі-м то таїла,
Аж покля за мужа ты го не хотїла.
Мала бы-сь за брата дівче ся оддати,
Волиш Зозуленьков по світі літати...

Сына сьте ся зрекли, а мене заклиали.
Пекло, не дїтинство, сьте нам обом
дали.

Буде мі у пеклі час на роздуманя,
На свого сыночка, Зозульки куканя.

Дякую вам, мамо – щі раз закукала,
Розтягла крыльцята і мертва упала.

Дівко-Зозуленько, я ті жывот взяла,
Збыхнула тяженько і тыж доконала...

Жену із Зозульков до лады вложили,
Што ся обом стало, ніч ся не дізнали.

Як ладу спушали до глубокой ямы,
Так з ній закукало: Таке сердце мамы.

На хрестику фотка мамы, у руках
Зозуля,

А під хрестом написано: Така Божа
воля...

*(Выбране з Літературного конкурзу
Марії Мальцовской, рік 2019)*

Осиф КУДЗЕЙ

Хрумкы

Хвалько

Перед хыжов у Дворянках
просить ся Душанко Станка:
„Чом у вашім дворі днесь
не є уж полёвный пес?“

„То зато,“ повідать Станко,
„бо вчера го одвіз нянько
до притулку у Андрія,
же був великий мудріяш.
Бо як чув бісіды няня
о зажитках з полёваня,
та скоро за каждым словом
невірно крутив головов.“

**Многым людём самохвала
авторіту поховала.**

Нагода

Пізний вечур. Світить місяць.
З єдной корчмы із Лабірця
підпитый Нягівчан Дюрї
їде „домів“ – ку Габурї,
бо три проміле, то сила –
компас му кус выхылила.

Як пришов ку Мочаранам,
збачів там єдного пана,
як сидить коло дороги
і чухать руками ноги.
„Пане“, просить ся дослова,
„їду добрі до Нягова?“

Тот му понад плече рече:
„Не погнівай ся, чловеце,
но я сам не знам дорогу,
бо я днеська брав залогу...“

Дюрї спознав чій то голос
і скрічав на повне горло:
„Но хто бы повів, Іване,
де ся стрїтять Нягівчане?!”

Не можу тому вірити,
тото мусиме запити!“

**Той ночі уж приятелі
не спали в своїй постелі.
Поїнта дакус весела:
В нужді найдеш приятеля.**

Ніч

Учитель в селі Сітники
контролює дотазники:
„А як то, же Ян Дружіняк
не мать свій день народжїня?!”

„Не мам“, – підняв хлопець очі,
„бо я ся народив вночі.“

**День не мать в очах дітины
аж двадцять штири години,
бо як свій тїнь перекрочїть,
вісем годин патрїть ночі.**

Масакер

Сусід Каміл у Воловій
рік сусїдови Дюлови:

„Я бандуркы і огуркы
не саджу про ваши куркы!“ –
Смутьге, стары і молоды
ходять мі до загороды.“

„Можне то є“, – повів Дюла,
„бо жадна ся не вернула.“

**Добрий сусід як брат,
планый сусід як кат.
Є то важне, жарты боком
сьме єден другому вовком.**

Тяжкосты

Штудент англїчїны в Новій
поскаржив ся Гашпарови:
„Тяжкый то язык, Гашпаре,
смуть, пишуть Shakespeare
а потім то, смій ся – не смій,
перечїтають, же Шейкспір.“

Гашпар на то повів прямо:
„В русинчїні є таксамо.
Наприклад, там при границі
напишуть, же Телепівці,
а то є таксамо зрадне,
бо чїтають, же Осадне.“

**Наш язык мать од реформы
новы правила і нормы.
Хто пише, як му пасує,
тот списовный язык псує.**

Штелёваня

На концю марца в Обручнім
їшов господарь до кучі,
же сі од курок з гніздочка
возьме на фрыштик яєчка.

Лемже як отворив дверьці,
заколело го при сердці –
натрафив там на злодія,
што жав там, де не посїяв.

„Ой, взяла бы тебе гута,
раз-два пусть того когута,
што з ним робиш, даребаку
смуть, уж мать кров на дзёбаку!“

„Пане, то не моя вина,
я не злодій, но годинарь –
когута вам прїорїтні
наставую на час лїтній.“

**Кедь бы так даколи я
дістав під руки злодія,
што нам концём марца зрана
краде годину зо спаня,
дістав бы файне „інкасо“,
же манїпулує з часом.**

**Факт є хосен так великий,
кедь попхаме цайгерикы?**

*(Осиф Кудзей: Хрумкы, Пряшів:
Академія русиньской культуры, 2019,
ISBN 978-80-89798-15-5, с. 124-132)*

Миколай КСЕНЯК

Кошарик плодів

Корова в парку

Вошла Корова до парку і пустила ся выпасати траву.
 – Красота! Смачна і пахняча, – мучить собі попід ніс.
 – Перестань! – злостить ся Канарик. – Што то маш за маніры? Тадь то квіткы.
 Рогата ани ухом не погла. Праві ся пустила до новой грядкы.
 – Чуєш? – розъярив ся птах. – Не ніч нашу красу, бо ты...
 – Што ся ті, жовтенькый, не поздавать? Тадь трава – як трава. Ці нії?
 І дала ся до векшого скубаня.

Запаскудив

Качур був свідком, як Гусці ся підняв гонор, кедь знесла яйце.
 – Пхе-е, кедь захочу, іщі красше знесу, – надув ся лабатьй.
 – Не треп бортацтва! Ани ты законы природы не обаламутиш, – высміяла го Гуска.
 Качурову пыху то іщі веце штыхло. Такой собі звив гніздо, усалашыв ся, підгуражыв ся великым пивом і зачав ся силити, тискати, надувати ся. Од намагы почав червеніти, аж му очі ішли выскочіти, і... діло ся му выдарило: цалком запаскудив гніздо.

Понука

Спорохнавіта Паліця стрітила змореного Коня.
 – Я тя підопру, – понукать ся патька.
 – Іщі владжу, – одмітать поміч уконаный.
 – Оприй ся, – не давать ся одбити суха.
 Кінь ся заставив і зміряв ей своїма великыма очами.
 – Дякую, не хочу впасти.
 І поплянтав ся дале.

x x x

**Хто ся тварить
 Перед вами
 Як святыи небесный,
 Іщі то не значить,
 Же є і хосенный.**

Решпект

Натрафив молодой Осел на необычайну подію: був свідком, коли Цап з цілой силы ся розбіг і бум! Головов до строма.
 – А ці моя голова гірша? Спробую і я!
 Як ся рішыв, так і выконав: розогнав ся і – тріск! І

розбив собі чело.

О пару днів ся нагодов обидвومه стрітили. Осел такой перед Цапом склонив низко свою обвязану голову.
 – Чом ся мі так глубоко кланяш? – чудує ся борода-тый.
 – Высоко собі ціню твою голову.

Кувик і голуб

Сонячний день. Пташкы співають, квіткы аромы шырять, лем Кувик на конарю фучить і надувать ся.
 – Не злосьь ся сусіде, – пригварив ся му Голуб. – Потіш ся і ты. Ведь довкола сама красота, кыпить веселый живот...
 – Бортачіны треплеш, – одбив го дудрош, – тадь всягды є густа тма!

Непослушне гаденя

В розквітнутім гаю Змія ся вышкрябала зо своїма дітками на дость високу скалу.
 – Красота! – надхынаць ся мати. – Яка высота! Добрі ся попозерайте: вшытко є під нами. Запамятайте собі, діткы: нихто веце ся так высоко не одважить.
 – А што, мамо, тот Орел над нами? – указує едно гаденя на небо. – Він є аж над хмарами!
 Ту ся озвав стріктный мамин голос:
 – Што єсь, дівче, глупе? Не горі, долов ся позерай, непослушне!

Забытливый

Дунчо ся вернув з далекого світа. Ани ся не зогрив, уж ся перед знамыма выхвалує, як безхыбно кодкодывать, фучить, мекать, бучить...
 – Ноле, камаратку, нам нормално загавкай.
 Дунчо збліднув, штось закоктав і, наконець, вытиснув із себе:
 – По нашому єм за-абыв.

x x x

**Пришов пес із світа
 І лем кукурікать.**

Сатіра плаче

Прибігла Поезія ку нарікаючій Сатірі.
 – Ты плачеш? Што ся пригодило?
 – Штось страшне! Нихто ся ня не боить, ігнорують ня, – скаржить ся їдовата.
 – А ты ся загрызний до них своїма острыма зубами і гнедь зьїднаш направу.
 – Кебы ся то дало, – заламує руками розплакана.
 – О-о, – усміхла ся Поезія, – про тебе то є просте: твої

зубы остри, небезпечны!

– Кедь я мам... протезу.

Вовк і Їж

Є то дость чудне, але Вовк ся сприятелів з Їжом. І по довгім часі – лем так нагодов – ся Вовк опросив:

– Не здасть ся ті, камаратку, же коляча серсть ті не пасує? Ани погласкати тя не можу. Оголь ся, будеш і красшый, і серьезнішый.

– О-о, бив бы-м протів себе, – намітатъ Їж. – Колячки ня сполягливо хранять перед зубами Лишкы, Пса...

– Оголь їх, бо суть остри, – нутить меншого зубатый.

– То буде твій найвекшый прояв нашої взаємной довіры. А што ся тыкатъ твоіх неприятелів, тых ся не бій!

Я тя перед нима стопроцентно охраню! Честне слово. Їж увірів. Зашов ку голічови.

– Хі-хі-і. На тот момент я тужобні чекав, – выщіриив Вовк зубы. І зъів безбранного.

х х х

**Будеш жыти, ествовати,
Пока сі будеш охрәнєвати
Своє ідентічне,
Своє материнське.**

Пава

На поляні великий мітінг. По Орлови на трібуну вышла Пава. Штось закоктала, забормотіла і вернула ся на своє місто.

– Паво, тобі перескочіло? Зосмішнюєш птахів. Збыточно єсь вышла перед масы... – вычітатъ їй Гуска.

– Збыточно? – знервозніла парадніця.

– Тадь ты притомным ніч нове...

– Як ніч? Ці єсь цалком сліпа? – ораторка од злости зблідла. – А што моє нове облечіня, мої перстені на ногах?

х х х

**Хвалы до повалы,
Результаты
Жадны.**

Гостительці

Молодій Пчолці на двері вулика заклєпкали гості. Пчолку навщіва потішыла, но і старости принесла. «Чім я їх понукну? Іщі єм не стигла тільки меду...»

Но о хвільку ся на ей личку обявив шырокий усмів.

– Уж мам рішіня! Мед зріджу, розмішам і...

І принесла гостям повны погары скаламученой мішанины.

– Пийте, мої мілы!

Гості скоштовали, тай уцтиво гостительці подяковали.

х х х

**Мілішы суть
Чісты капкы
Меду,
Як повны погары
Змішаной хімеры.**

Пес і Блыха

Трясе ся Блыха од зимы, зубы їй черькають. Кедь ся ку ній приближив Пес, зо слызами го просить:

– Приятелю, ани погнути ся уж не можу. Помож мі. Пусть ня до свого кожуха.

Зогрїй ня. Лем на дві-три минуткы. Змілуй ся!

– Дякую ті за довіру, скоканко, – обернув ся Пес на другый бік, – а жебы єм не

мусив бановати, про істоту ся дам догола остригати.

х х х

**Гей, поміч – то не жарт,
Бо кедь зогрїєш паразіта,
Він – ани то не збагнеш –
Кров із тебе ціцятъ.**

Олінь і природа

Жытелі ліса пукали зо сміху, кедь збачіли Оліня нести дерево до ліса.

– Рогатый, тобі перескочіло? – шкрябнув го Заяць і вказав на чело.

– Сусіде, ты завчас рана ся або підгуражив, або єсь похыбив на розумі? –

надпрядатъ Коник на веселу ноту.

– Не жартуйте, – вздыхнув під тярхов Олінь, – і серьезно слухайте голос природы.

– Ёму істо перескакує, – зосмутніла Сойка.

– Не перескакує, – обгаює ся красавець ліса.

– Та чом носиш дерево до...

– Ношу і буду, – стоїть на своїм Олінь, – бо я зретелно закрічав до горы:

«Треба носити дерево до ліса?», а мати-природа мі ясно одповіла: «Тре-еба носити-и!»

І я ношу. Ани вы не вагайте, ку мі ся придайте.

х х х

**Рогатый, мав
бы єсь уж знати,
Як ся природы звідовати,
Бо любить і она пофіглевати.**

(Миколай Ксеняк: Кошарик плодів, Пряшів: Академія русиньской культуры, 2019, ISBN 978-80-89798-18-6, с. 5-11)

Даньєла КАПРАЛЁВА

Серна в нераю

ангелы шепочуть конопелкам ярні сны
пuky строму заснули вечернім сонцём
в такый час люблю самоту
бо-м не сама

де люде не ходять, 2002

зозуля кукать:
жыйте, жыйте
вчера черешня зацвила
днесь ся Пасха зыла

жыйме, жыйме
як мурянки під дубом
...а дзвоны дзвоняць...

Бог дав, чоловік взяв

на дубі, 2003

молитва є крылом душы
стій при хресті
кедь потім слызами
умыеш свою тварь
сердце розцвине

полонина, 2007

Бог любить і не опускаць
чоловік любить і опускаць
в нежычливім світі
єднокрылы люде зістають

Ряба скала, 2007

голод
справодливый
суд стравы
бо із тисяч хлібів
є лем єден хліб
обжерство
голод духа

обід, 2007

ходжу на двох
роздумую на чотырѣх
як ясне звірятко
віртуално віджу на трѣх
чекам мудрость конца

а сердце шкындалку хоче
на єдній

парк, 2007

розділили
последню ягоду
на мій і твій рот
сміхом зогріли молгу на руках
ццццт...
вечур есь ня поціловав

хата Плеснівец, 2007

чим нас веце, тым веце самых
хрiстiаньскы сироты
путь к Богу не глядаеме
слiдуеме рекламу напахняченой здохлины
свій жывот на жыеме
цiлуеме пышны слiды целебрiт
цiлу брыдь чоловiческих дурнот

шпыталь, 2008

людьска правда
то спектрум
з котрого не взыйде свiтло

в шаленствi того свiта
мi приходить
жыти

книжниця, 2008

мала двi
має шiсть
зморщкы трапы на очах
звiрячо глядять самоту
вже знає
вже розумiє
ох, Боже!
отець вмерать

августь, 2008

днесь мам
лiнiйки на чалi
думы без гуслѣвого ключа
скачуть до огня
завитого папiрѣм
злiсть на вертепы не кортить
глядам дiтвачi очi
покоу монаха старого
теплiсть сердца твого

Гуменне, 2008

самоту жывота з небом переживам
знакову бiсiду лiса выповiдам
попалом¹ плачу
зо сернами скачу

ту воду не палять
плечi не кривлять
вытокы жывота вартують

Стриговске сiдло, 2008

няй Бог благословить чоловіка
што принесе слово правды
про мене, про тебе
душу роз'яснить
бо братом го назвеш

Луції Н., 2008

перед царськыма дверями
воду казав а вино пив
в крылосах воду пили
мовчали

до церькви не ходила
веще Богу ся молила

Гуменне, 2009

ПОЗНАЧКА

¹ попал – старе русиньске слово – червеньый запад сонця

*(Даньєла КАПРАЛЁВА: Серна в нераю, Пряшів:
Обчаньске здружїня Колысочка - Koliska, 2018,
ISBN 978-80-972115-6-1)*

Анатолій КРАЛИЦЬКИЙ

Казнь неба (Оповіданіє)

На цілом под-Бескиді во своє время Властич был най-богатшим. Казал єм «во своє время», бо знай, что то еще тогда сталося, коли наш под-Карпат управляли крайники та жураты; был – не хвалячися – и князь свой. А нашим пра – Бог знає которым еще – прадідам не такий гаразд был, як нам теперь.

«Что было, то ся минуло» – каже руське присловко, а нам тут не иде, лише про пана Властича та єго долю. А она досить сумна!

Як поміщик трєх сел, наслаждався он немалым уваженієм и чєстью у своїх земляков, но уже якось-то ци слабость, ци Бог знає что звыкло вести богатого и поважаемого человека з большой чєсти в объятія почтенной госпожи – гордости.

Та и не легко позбытися таких объятій.

Не иначе дієся и з нашим Властичем; же богатый, шкода про тое больше и говорити, но молодой, уродливый, а к тому еще ученый. Так нїт и сомнінія, же закрутил он не одной дівиці голову. Где-будь появился, всяды приймали єго щиросердно; замуж готующиїся дівки пасли по єго мужеской постати свої чорный очиці та и при гадці – кобы то он привел уже раз женихов¹! – не раз из глубины сердца вздыхали.

Але біда, бо Властич, як граніт, мал єм казати, як вічносніжный верх Карпатов, на который дармо стріляєт ясное сонце свої огненный лучи; не єсть то воск, то и не хоче топитися. Га, у Властича своя воля, он не хоче знати, что єсть черевиковое правительство.

Велося тое, має быти, за три ци больше годов, же Властич оставал собі Властичем, граніт-гранітом, та й годі прелестным очам зробити з него воск. Аж наконець сповнилось на нем якогось там мудреца так часто повторяемое слово: «quod differtur, non aufertur»².

Якось єго счастный – ци несчастный – жребій знес з Оленою Бактушевою, которой жарким стрілам очей годі было уже далее поставитися. Тут Властич принужден был вывлечися Властичевской натуры.

Склонил голову и поддался. А случай сей зробил в єго житью новую эпоху, вывел конець, который люблят называти трагікомічным.

Лучше было остатися тобігранітомта не слїдовати норовамподобных тобі смертных! Но, конечно, ты тому не

виноват, же кромі тебе суть на світі и Олены, а у них такиї уязвляющіи стрілы.

Та уже кто то был виновником єго такой переміні? Что же єсть то за Олена, може яка княгиня?

Нїт, сирота. А коли кажеш «сирота», розумій при том – и бідная.

Властич же богач на весь світ.

Сталося, як и звычайно звыкло ставатися: Властич взял Олену за жену. Та и не окламаня. Супруга з ней, яку глядати: любяща, скромна, а к тому доглядлива господиня. Властич не стєнал под черевиковым правленієм. И світ їм был так переживати минуты житья, который бігли, будьто мысли. На лоні всеоживляющей и увеселяющей природы, под тінью розложистых дерев, в опрятном и вкусу одповідном домі прожили уже три літа, будьто три години. А Бог мирное їх супружество пожегнал двома діточками: здоровый были, як жолудь, а красный, як мак³.

То ж и радость была з них немала для родичей, только з тым розличієм, же у Олены она была глубокшею, чим у Властича; в самой річі, и діточки якось охотнійше пригорталися к матери, неж к отцу, которого и за колька дней не видали...

Властич стал оставати з дому уже и за долшоє время, а се начало бывати густо-часто. Властич холодніє что день горше, стає быти суровійшим.

Бідна Олена проливає слезы, предвидит якусь грозящую єй лиху долю! Діти, видячи мать слезящу, самі плачут, тай, наплакавшись, засыпают и сплят солодко, мов ангелы у раю, а мати бідна лебедит над ними, будьто св. хранитель, та пригладжує їх жовтый кучері.

Гробную тишину нараз прервал топот конских копыт. Властич по пятидневном отсутствіи надойшол, вступил у комнату жены, прибрал суровый вид и бігшую єму в объятія Олену жестоко одтрутил...

– Збери сей час свої цундры, який єсь принесла; ту маєш сто таларов на діти, годуй їх собі – и вон ми з дому! – зарвал на ню не по людски Властич, бросивши єй у пазуху сребро.

Бідна Олена, здавалось, хотіла чтось промовити, но не стало сил, мов у Лотовой жены⁴. Не очуняла борше, аж як єй выложили на воз и кинули на коліна дробный діточки,

тай погнали бісом к родному селу.

Вылежала нещастная цілий місяць у горячці; якась добра душа прияла ей до своего дому, тай кормила дробный ребята, а недужну, як мога лічила.

Стало на том, что Олена помалу прийшла к собі; и коли уже значно выздоровіла, взяла одно дитя на плечи, а другое на руки – тай нуж до крайников жаловатись на Властича.

Крайники зобрались и составили суд.

Властич позыву їх повиновался и зъявился на суд.

– Знаеш женщину сію? – вопросили они.

– Не знаю, – отвітывал он холодно.

– Она жена твоя!

– Ніт!

– Присягай.

– Я, Властич, божусь раз, другой и третій раз, ож женщину сію я не знаю и что она не есть и не была моею супругою николи.

– Мужу! Поглянь на небо, оно одомщати звыкло кривды! – заголосила з одчаяніем Олена.

Властич затверділо подніс очи ид небу.

А у облаках праві згромадились тогды тяжелыи облаки громовыи; была великая спекота. Стовклися хмары, тай грянуло страшенно...

– Но най же ударит до тебе перун только разы, колько разы ты надармо божился!

Сповіла тай схватила одно на плечи, а друге на руки и пойшла там, где найглубша есть Латюрка.

На берегу ріки, над самою зіваящою пучиною пала на коліна и стала молитися Богу. Як скончила, взяла старшое дитя на плечи, привязала рученята к грудям, а молодшое прижала сильно к собі, зажмурила очи – тай у глубину!...

Волны зашипіли над ей головою.

У сам той час блысло... трісло... перун ударил до судебного дому и запалил го.

Властич зо страху простерся взжолж на землю и думал, же уже туй кончина.

Но ніт, то лиш Олена прощалася з світом. Она еще два разы має озватись.

Властич схопился, выбіг из горящего дому тай, якбы и о ничем не знал – прямо біг в объятія своей Ксені.

Ксеня была доч богатого крайника, любила Властича всім дівочим жаром, мимо того жебы была знала что об Олені; Ксеня была невинна, не знала, же Властич женатый.

А нашего героя нещастлива кончина бідной Олены и не тронула; он фараонски затверділый был, не опамятался и на первый погроз неба та без всякого возмущенья провадил свое далей.

Между тым Олену з дїтьми вытащили рыбаки и прилично похоронили на берегу. Чужі люде зробили ей послідню выслугу, чужі слезы капали на домовину, бо Властич гулял у Ксені и готовился на другый день з нею до слюбу.

Но небо иначе судило!

День тот наступил, такой красныи час был, так ярко світило сонце на небі, же аж мило было. На цілом синём поднебїи ни одного облака, только одна чорна точка на лазурном морі, а и то так маленька, что ледво доглянеш оком. Казалось, и сама природа празднує, и она бере участь в радощах Властича.

Весела толпа свадебных зближалась к св. храму, саміи крайники и жураты з своїми женами, а на челі Властич з Ксенею. Стали у порога церковных ворот. Священник стал держати свою річ о важности и значеніи брака, о догробной любви и вірности и просился дальше Властича, слюбуєт ли он все то своей Ксені?

Одразу трісло страшенно... перун ударил у саму середину толпы свадебной...

Як очуняли гости, з удивленіем виділи, же не сталося никому нич, только Властич на дві сяжни од своей невісты лежал у пороху. И ему не было нич, лише потопилося сребро и золото на дорогой одежді.

«Га, то был уже вторый голос, то было второе прощаніе Олены!» – казали до себе старыи бабушки, утираючи слезу из лица.

И второе сіє прощаніє поколебало уже Властича, зробило з него инакшого человека – вступил до себе. Ксеня з презрїніем посмотріла на него и сказала:

– Еже Бог разлучает, человек да не сочетает!

Всі розойшлися, а Властич біг прямо к гробу Олены – помолился «Отче наш» и «Богородице» три разы за упокой души ей; и о короткое 100 время построил над гробом Олены часовню, и приходил на гроб каждоденно молитися.

Долго жил он по сему; и когда виділ, же збирают хмары, зараз біг на гроб Олены и ожидал послідного прощанія Олены.

Но не дочекался.

Роздал все свое имініє на церкви и монастырі, остал сирота убогий и помер убого. Люде его погребли честно и устроили до гробу крест, а коли стали расходитися, ударил перун до гробу...

То было третое прощаніє Олены!

А расходящийся гробарі казали: «То – казнь неба!»

*(Текст повіданя публікуєме в оригіналі – языку
Анатолія Кралицького.)*

ПОЗНАЧКЫ

1 **Привел ...уже раз женихов** – Годно быти, же намісто слова «жених» яло бы покласти слово «сватач» (сват, просотарь) (позначка вшорителя – В. П.).

2 **Quod differtur, non aufertur** (лат. присловко) – Што ся одкладає, то ся не знімає (позначка вшорителя – В. П.).

3 У первопечатному тексті (1863 р.) у сему присловку проскочила печатна хыба – намісто слів «красныи, якъ макъ» было напечатано «здоровыи, якъ макъ». У нашому выдані тоту хыбу выправили сьме (позначка вшорителя – В. П.).

4 **Лотова жена** – безименный персонаж Старого завїта (Книга Бытія). Жена Лота ся перевчинила у соляный стовп, бо ся (наперек ангельському наказаню) обзернула, обы видіти, як небесный огонь спалює Содом и Гоморру (позначка вшорителя – В. П.).

(Позначкы публікуєме в підкатрпательскім варіанті русиньского языка.)

(Валерій ПАДЯК, Міхал ПАВЛІЧ, ед.: Анатолій Кралицький. Творы, Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, 2019, ISBN 978-80-555-2344-6, с. 96-100).

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н., Інститут русинського язика і культури Пряшівської універзیتی в Пряшові, Словакія

НЕЗНАТІ МІСТА У БІОГРАФІЇ АНАТОЛІЯ КРАЛИЦЬКОГО И ЁГО НАЦІОНАЛНО-ЯЗЫКОВІ ОРЬЕНТАЦІЇ

(Опыт вшорителів выбратых творів літератора.)

Абстракт

Автор исследовал малоизвестные страницы из биографии и творческого пути подкарпаторусинского будителя, писателя и публициста, монаха Ордена св. Василия Великого, игумена Мукачевского монастыря Анатолия Кралицкого (12.02.1835-11.02.1894). Архивные материалы, обнаруженные в фондах Петербурга, Киева, Львова и г. Шаторальяуйхей в Венгрии, проливают свет на ранее неизвестные факты из биографии литератора, в т. ч. исследователь уточнил дату рождения писателя, установил город и гимназию, в которой тот учился, раскрыл один из его криптонимов, что позволяет по-новому оценить творческий потенциал писателя, его участие в русофильских изданиях Москвы, Петербурга и Киева. Этот опыт исследователь приобрёл в процессе подготовки к изданию книги избранных произведений А. Кралицкого, изданных в 2019 году в Пряшеве.

На межі 2019 и 2020 років на памнять двох важных юбілеїв познатого зачинателя карпаторусинської прозы Анатолия Кралицкого (1835–1894) – 125-ой рочниці од дня смерти и 185-ой рочниці од дня ёго роженя – у Пряшеві за подпоры Фонду про народностні меншины – Kultminor – выйшла книга ёго умелецькой прозы, але тыж перекладів, мемоарів, публицистики и етнографічных изглядвань. «Творы»¹, а так ся называт тот нове книжка А. Кралицкого, котру вшорили В. Падяк и М. Павліч и котра числит веце як 400 сторон, репрезентувут сочасному русинському читателю Анатолия Кралицкого як унікатну особность русинської культуры, літературы и історії doby будительства. Родак Лабірської долины, василіанський монах, він своєв енергієв творця, а тыж талантом літератора-романтика и своєв безграничнов фантазієв принутив читателя увіровати у то, што меже монастырськыма мурами, а то у Краснобродському, Маріаповчанському и Мукачевському на Чернечів горі монастырях, є то майліпшоє и майблагодословенное місто, де ся може провказовати и процвітати карпаторусинська література, де живі образы, припозерані у реалнім житю простого русина, акурат туй, у келії, яло бы, гы діамант, брусити, отточувучи характеры літературных тіпажів, и се акурат туй під изводами ёго монашой келії кипіли страсті, розбивали ся судьбы, выказовали ся любовні чувства, проливали ся слызы, звучав предсмертний гойк Лаборця и пораз весела, пораз смутна, тужлива новта соплкы полонинського пастыря...

Инак повісти, житя Кралицкого перебігало у трёх монастырях; и туй, у монастырськы келії, ёго сердце не стало холодным ид духовным потребам своего народа и ушиткі силы своєї душі він поклав на олтарь карпаторусинської духовности. Як пригадовав ищи за житя писателя ёго сподвижник писатель Євгеній Фенцик, не было «алманаха, місяцослова ци даже єдного числа новинки, ани єдного виданя у нас, де бы сьме ся не стрітили из имням Анатолия Кралицкого... Кобы веце нам сяких Анатолиів Кралицкых, угроруська література стояла бы не там, де вна днесь ся находит»².

Бібліографія А. Кралицкого, вшорена у 1994 році у Ужгороді, наблидає скоро 400 ёго творів: повісті, оповіданя, історичні начеркы, етнографічні изглядваня, публицистичні статі, нравоучительні приповідкы, літургічні выясненя, церковні проповіді, статистичні изгор-

нення, иншакі публікації³.

Межи тым, А. Кралицкий обставав доста скромнов персонов – він ся не змагав позберати стовкы своїх журнальных и газетных публікацій до даякой зберькы ци, яло бы повісти, – до дакілко таких книжок. Видав, одкладав то до майліпшых часів – коли веце буде мати вольного часу, а, главно, фінансовых можностей. Умер А. Кралицкий односно молодым – ани не дожив ся своего 60-літя. По ёго смерти и до днесь было лем дакілько провб ци, ліпше повісти, попыток вшорити ёго творчость, але по тых зборниках так из обягового бока, як из методичного и концептуального Кралицкий обстав неизвістнов сочасному читателю літературнов и культурнов особностєв своєї doby⁴.

Знаєме добрі, же пережі політичні режимы на Підкарпатю нукус ся не силовали ширити творы карпаторусинської літературы. Авадь тіражовали тоты творы у гет поукраиененому варіанті. Як то было у припадку А. Кралицкого, тіражовали ся лем дакілько ёго майпознатых оповідань. Айбо далшых 90 % творів обставали неқывані изглядователями ХХ-ХХІ столітій; то значит, послідный раз были напечатані за житя писателя – ищи до 1894 рока!

Днесь нам дуже хиблят тоті публікації. Час иде – маєме добрі ся розпорядити культурным наслідством своего талантованого предходника. И сесе стало алфов и омегов изглядовательського інтереса про вшорителів сєгорочного пряшівського книжного проекта выбратых творів А. Кралицкого.

Нові архівні одкрытя мінявут нашу представу за житя и творчость А. Кралицкого, ёго ідейні гляданя, національні и языкові орьентації. Шкода, але и автобіографію свою він не лишив по собі, а метрика ся не всокотила. Зато днесь изглядователі творчости А. Кралицкого фіксувут многі незнаті міста у ёго житю: коли ся родив, де ходив до закладной школы, ци скончив даяку гімназію, де скончив духовну семінарію, што майвеце повплывало на ёго національні и языкові орьентації? А то – десятки вопросов, на котрі изглядователі не мавуть ясный отвіт!

Зато у нашів статі мы ся убернеме, главно, на темні міста дітвацтва и юности Кралицкого: коли и де ся родив А. Кралицкий, коли го похрестили, ко были ёго отець и мати, кільки дітей вони мали, де ся учив А. Кралицкий – и аж до вопросов: яку здобыв освіту, коли и де став ся

монахом? Иде за роки од 1835-го и до 1858-го. Инакш повісти, были то роки становеня ёго характера, інтелектуального роста особности, формованя інтересів, а тыж національных и языковых орьентацій. Сесе є предметом нашого изглядованя.

Перву біографію А. Кралицького, и то доста курту, подав Євгеній Фенцик у 1893 році у свому великому історично-літературному изглядованю «Очерк Угро-русской письменности». Подав ї ищи за жита писателя Кралицького (котрого він добрі знав) – фактично за 11 місяців до ёго необчекованой смерти. Туй ниже подаєме без даяких покуртань тоті пар шориків Фенцикового текста, обы зримо мож было видіти, што цілоє жита А. Кралицького умістило ся у даякі 7-8 шориків журнальной статі:

«Отець Анатолий родился въ Чебинномъ въ Земплинскомъ комитатѣ 12-го февраля 1835 года, рукоположен въ іеромонахи 1858-го года 25-го марта епископомъ Іосифомъ Гаганцемъ въ Пряшевѣ, черезъ полгода опредѣленъ въ Марія Повчанскій монастырь, гдѣ состоялъ профессоромъ церк. истории и каноническаго права. 1863-го года избранъ модераторомъ новичковъ, а 1869-го года игуменомъ Мукачевскаго монастыря, въ которой должности и днесъ трудяется для блага нашей церкви, монашества и нашего народа»⁵.

Як мож видіти из того текста, за діточі и юнацькі роки біографія не уміщує докус ниякой інформації. Межи роками 1835 (коли ся родив) и 1858 (коли у віці 23 років став ся іеромонахом, то значит монахом, котрый тыж мав право вести службу божу) не пригадує ся ани єден факт из жита А. Кралицького.

Выдтак, може ся искласти ложна представа за Кралицького як за ищи ся несформовавшу особу. Межи тым, як то знаєме, уже за два роки, у 1860 році, А. Кралицький доста успішно дебютовав у красному письменстві из оповіданям «Пастырь в полонинах», у якому найдут ся и такі шорикы, в котрых він дає позір на обшу дідузину русинів и украинців:

«Зблизитесь, сыны славной Руси, и станьте вокруг мене! Я рад бы знять густую заслону, мов хмару, из небосклона древности, рад бы очам вашим представить любезных предков наших, которых возродили плодородные степы Подолья, погребла земля Угрии! <...>

В давное щастливое время Угрии, коли под Людовиком Великим предѣлы царства того опирались о береги Балтійского, Адриатского и Чорного моря, одбылось найзнакомитшее, враз и посліднее переселение Русинов в Угрю. Новое население росстелилось по широким полям под-Карпата и змішалось з родимцами, которыи уже з первыми Уграми, послі и под царями Арпадского племени, сюда вселились и засіли восточный предѣлы нового царства.

Гей! Русин был тогда еще Русином в полном смысле имени того; он горделиво знал почитати народность свою, был вірный любитель святого своего обряда!».

А. Кралицький дебютовав из оповіданям «Пастырь в полонинах» у львівському альманаху «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.»⁶. Туй яло бы зазначити, же тот альманах не був даяким рядным виданям. Быв то первый знак народного избуженя у галицких русинів-руських. И се тыж явный знак изближеня ушитких русинів – галицких, підкарпатських, лемківських – про общое національное двиганя. Як лем 23 марта 1860

р. на митрополита Галицького був утверженный Григорій Яхимович, за котрого А. Духнович в оді на ёго честь у сесь час уповів, же є то «в Галичині первеньствующій Русин» и «Русской жизни защитник и хранитель»⁷, такой нараз из той нагоды редактор Богдан Дідицький у Львові выдав альманах «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.». На 560 сторонах альманаха уміщені статі, поезія и проза од многих (52-ох!) авторів из Галичины, Лемковины и Підкарпатской Руси. Суть то творы галицких авторів, як то Ніколая Устияновича, Богдана Дідицького, Іоана Гушалеви́ча, Івана Наумовича, Іоана Озаркевича (вітця), Іоана Озаркевича (сына), Володимира Шашкевича, Іоана Глібовицького, Емилиана Огоновського, Якова Головацького, Івана Головацького, Павла Леонтовича и др. Суть то тыж творы лемківських авторів, як то Алексія Торонського («Русины-Лемки») и Клавдіі Алексович («Пѣсня Ольдины», під псевдо «К. Алексевичевна»), але тыж туй представлена творчость підкарпатських русинів – А. Духновича, А. Павловича, Андрея В. Поповича («Сила служебнаго языка») и, наконецъ, єдной оповіданя А. Кралицького.

Репрезентувачи в альманаху «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.» творчость підкарпатських русинів ведно из майзнамов у славянськым світі підкарпатськов будительськов елітов первой генерації, 25-літній А. Кралицький потвердив, же готовым писателём єсть. Выдтак, своіма творами, што їх печатали часописы Відня и Львова, своєв участєв у сяких проектах, підпоров ідейных концепцій редакцій сяких новинок, до конца языком своіх творів декларовав політичні ідеї будительства, національні орьентації русинської інтелігенції русофілського напрямом и нахыленость майскорі до російського, чим українського языка у процесі вытвореня підкарпатського літературно-писемного стандарта.

У сєму контексті изглядователям літературного процесом у русинів вартує мати вєце інформацій за дітство и юность, роки ошколованя А. Кралицького, котрі мавут нехотьякое значеня.

Скоро по смерти писателя факты из ёго біографіи поволі стали ся забывати. Прийшло ид тому, же и рік роженя писателя (1835-й) забыв ся. Євгеній Перфецький у статі «Обзор Угросрусской историографии», котру він написав у 1913 році у Відню, вказав рік роженя як 1834-й и додав: «Эти біографическія данные о Кралицкомъ любезно мнѣ были сообщены его племянникомъ – Мефодіємъ Кралицкимъ»⁸, игуменомъ Мстичевскаго монастыря»⁹. Штоправда, ищи до Перфецького, у 1893 році, тоту хыбну інформацію за рік, коли ся родив Кралицький, а то значит він пише за 1834-ый рік, подав Євменій Сабов у своів важнів публікації – первів хрестоматіи карпато-русинської літературы¹⁰. Але первым, видав, пустив ся хыбы Шематизм на 1873 рік, хотяй иде туй лем за печатну хыбу¹¹.

Неправдива інформація за день и рік роженя А. Кралицького, намішана правдивов, од зачатку ХХ столітя скоро ся поширила по многих домашніх и заграничных виданях – так русофілських и украинофілських, як русинофілських. Напримір, В. Бірчак у 1921¹² и П. Федор у 1929¹³ році, а анонімный публікатор оповіданя Кралицького «Князь Лаборець» у 1925¹⁴ році приставали на то, же прозаїк ся родив у 1934 році (день и місяць вни не вточняли). На другім боці, чеський літературознаватель

Франтішек Тіхі писав, же монах Кралицький ся родив 13.02.1835 рока¹⁵. А історик літератури Є. Недзельський у 1932 році¹⁶ и автор анонімной сінтезы «История подкарпаторуськой литературы» у 1942 році¹⁷ придержовали ся 1935-го рока роженя (день и місяць вни тыж не вточняли).

По Другів світовів войні нич ся не поміяло – изглядователі творчости А. Кралицького приставали на єдну аваць другу дату, аваць уточняли, же суть дві дати роженя писателя.

Як то мож видіти, до послідного часу не знали сьме набізувно рік роженя А. Кралицького, выдтак ани день и місяць роженя. Не знали, де був покрещений, ци на правду був крещений як Александер, бо Анатолій – то монашоє ёго имня, котроє носив лем по року 1858!

Не так давно – у 2006 році – мали сьме серенчу однайти копію той метрики¹⁸. Однайшли ї там, де и мала бы быти, – в архіві Земплинської жупы у вароші Шаторальяуйгей (днесь жупанія Боршод-Абауй-Земплин у Мадярщині). Земплинський архів (Zemplén Levéltára) має копії метрик и иншакі адміністративні документи XVIII–XIX столітій цілою Земплинської жупы, котра днесь є частёв Словакії, хотяй варош Шаторальяуйгей (майюжна часть той жупы) по Первів світовів войні обстав у складі Мадярщины.

У так называній «Книзі архівных копій конфесійных записів Земплинського комітата за 1821–1895 роки» є тыж розділ інформацій Чабинської парохії. Помеже метричні записы Чабинської парохії акурат за 1835 рік находиме відомости за крещеня у церкви с. Чабины А. Кралицького¹⁹: 13 фебруара 1835 рока у церкви с. Чабины (Csebiny) чабинський парох Михаил Якович покрестив дитвака на імня Александер (Alexander) од родителей: кантора чабинської церкви Федора Кралицького (Theod. Kralicky kantor Csebenie) и Анни Конч (Anna Koncs). Тримали дитвака у церкви нанашко – містный житель Иван Маркович и нанашка – Анна Якович, дочка чабинського пароха.

Архівна інформація Земплинського архіва не лишає ани цятки про даякой сомніваня – Александер Кралицький ся родив 12 фебруара 1835 рока, а на другый день був покрещений! Сесю правдиву інформацію током далшых років мы активно поширєвали, публікувучи статі за житя и творчость Кралицького; сочасні науки, котрі ся заоберавут творчостёв А. Кралицького, можут ся исперти на наше одкрытя.

Копія метричного запису говорит за місто бываня родини Кралицьких, а тыж выясняє соціалный статус вітця – «кантор чабинської церкви». Відомости за родичів будущего славного писателя доста курті. Знає ся, же Федор прийшов из Галичины – од вароша Стрый; у Чабинах, што на Лабірщині, був за дяка. Мати – дівоче имня Анна Конч – походить из с. Светліці (стара назва села – Вілагы), округ Гуменне.

Набізувно, любов до просвіты малому Александру прискіпив отець. Бо був то вошколованный чоловік. Видав, дома, при вітцєви старший сын научив ся читати и писати. Была то многодітна фамелія. Не знати из якого рока походить рітмованный текст «На памятку», котрый А. Кралицький исклав ищи слабов (діточов? неопытнов?) руков – печатныма буквами. Ниже подаєме сесь текст:

На памятку

*Мой отець рускій дякъ
и матирь мні мили
Въ Вишнихъ Чабинахъ
Хрестити вельли.*

*Там бо суть ті чесни люде
Рускы-українци,
Котри въ той чесности мене
На дальше учили.*

*Достав мено Александеръ
Третій емъ бывъ въ рядъ.
Не забуду ани теперь
Шість дъвчат, три хлопци.*

*Перша Юла, друга Терка
Третій емъ бывъ я самъ,
Антін, Маня, Мишо, Зузка
Стефанъ аъ Анна.*

*О, е девять вельке число
Въ худобной родинъ
Ой, вера насъ только было
Въ нашей фамеліи.*

Кралицькі мали девятеро діточок. Александер (будущий о. Анатолій) прийшов на світ як третій дитвак у родині. А то значит, што сеся селська родина, за котру сам Кралицький писав, же є то «худобна родина») не мала можность дати своїм дітём добру світську освіту. Мусиме признати, путь писателя у літературу была доста комплікована; до днесь не маєме точной інформації, де, што и як штудіровав Кралицький.

Примарное ошколованя А. Кралицького повязаное из Чабинами и дале – из сосідным селом Красный Брід, де из давніх давен був монастырь. Краснобрідський монастырь – єден из майстаршых русинських духовных центрів; при монастырю была и школа.

Писательські наклонності у Кралицького ся провкали доста скоро. Десь при концю 1840-х років він ся познакомив из каноником пряшевським, визначным писателём А. Духновичом, котрый часто навщивляв Краснобрідський монастырь и котрый, годно быти, вплинув на ёго далшу путь – вступити у Чин св. Василія Великого (ЧСВВ). Выдтак, Духнович проявив самое діятельное участіє у долі молодого кандидата у василіаны, а через роки, у 1858 році, він ся постарав, жебы А. Кралицького высвятит акурат єпископ Пряшівської єпархії Йосиф Гаганець. У научнів літературі тыж ціркулувут тверженя изгядователів, же Духнович угледів в ученикови талант до краснописаня, до літературы, а зато, аби красно му стелила ся творчеська путь, посиловав го взяти ся за перо и помістив у 1847 році ци не перву ёго повістину – «Образ жизни» – у свою «Книжицю читалную для начинающих»²⁰. Мож ся до того тверженя однести скептично... Але кедь то на правду так (хотяй прямых доказів раз не є!), такый скорый зачаток творчеськой карьеры – у 12 років – факт феноменальный!

По року 1858 изгядователі легко ся орьентувут у біографії А. Кралицького – є доста фактів, котрі позволявут

пописати його життя, і то у деталях: у 1858–1863 рр. служив у Маріяповчанському монастирю; од рока 1863 перебував у Мукачевському монастирю – раз як «модератор новіціатів» (наставник кандидатів у монахи), «ігуменський тайник» (секретарь ігумена), а из рока 1869 (до смерти) як ігумен атсего монастиря.

Але до року 1858 суть темні міста у його життєпису. П. Феєрчак, наприклад, твердив, же А. Кралицький був «самоучка»²¹. Ф. Тіхі – же ся учив у Галичині²². Як писав о. Атанасій Пекарь – авторитетний історик ЧСВВ на Підкарпатю, – Кралицький наступив на богословські студії Ужгородської єпархіальної семінарії, котру успішно скончив. А скоро по ужгородських студіях призначили го до Краснобрідського монастиря учителем катехизма про тамошні вошколаші. Автор першого монографічного изглядованя за А. Кралицького Олена Голенда пише, же він ся учив у Пряшові (!?) и в Ужгородських духовних семінарії²³. Межи тым, тверження науників нияк ся не потвержують архівними документами.

Нарубы, Кралицький в єднів своїв публікації писав, же учив ся у Кошицькій гімназії. До днесь ни хто из науників-істориків не убернув увагу на сесь факт! Иде за статью «Словаки и Русские в статистике Венгрии», котру він загнав до С.-Петербурґа и котра там была опублікована у 1875 році під псевдонімом «NN» (соавтор: Иван Сільвай). У примітках опротив статистичных відомостей, што подадут число ошколашів Кошицької гімназії у 1860-х роках (главно – ошколашів мадярської народности), из котрых дає ся видіти, же у Кошицях не є ани єдного ошколаша-русина, він додав сяке:

«Пишущий эти строки учился в 50-х годах в Кошицкой гимназии; тогда было Русских 70 чел. и они пѣли хоромъ в Русской церкви»²⁴.

Тоту статью тяжко мож было атрибутовати як публікацію А. Кралицького из двох причин: 1) до днесь криптонім «NN» (про статі А. Кралицького и И. Сільвая, написані у соавторстві) обстає нерозкритый; 2) статья написана акурат про російське книжне виданя, выйшла у Петербурґу, была малодоступнов про літературознателів; домашні читателі и изглядователі ї не знали, зато вона выпала из поля їх інтереса. Штоправда, уже у XX столітю російські карпатознателі русофілської орьєнтації провобовали уганути, хто ся скрыв під криптонімом «NN». Євгеній Недзельський категорично твердив, же иде за Ивана Сільвая²⁵. Федор Арістов твердив, же був то А. Кралицький²⁶. Чеський літературознатель Франтішек Тіхі тыж ся хылив ид тому, же «NN» – то криптонім А. Кралицького²⁷.

Отвіт на сесь вопрос – хто ся скрыв під криптонімом «NN» – дадуть письма А. Кралицького до Ніколая Стрехова, котрі нам ся подарило однайти у Києві.

Ніколай Страхов (1828–1896) – російський публіциста, літературный критик, філософ. Скончив Главный педагогичный институт у С.-Петербурґу (1851), потому даякий час робив учителем 2-ой гімназії в Одесі и др. містах, дале – у С. Петербурґу. Од рока 1873 – бібліотекар юридичного одділа Публічної бібліотеки у С.Петербурґу. Од рока 1889 – член-кореспондент Петербурґської академії наук.

Письмо Кралицького датованое 19 фебруаря 1874 рока. Адресант одправив го из Мукачева. Він пише:

Ваше Превосходительство, Милостивый Государь!²⁸

Вследствие приглашения проф. Антона Будиловича²⁹, чтоб взять посильное участие в издаться имеющем через С. Петербургское отделение славянского благотворительного Комитета «Славянском сборнике»³⁰, мы вместе с Ив. Сильваем составили для этого Сл[авянско-го] сборника статью под загл[авием] «О нынешнем положении русских в Венгрии»³¹ и тут же с концем января послали в С. Петербург на Ваше имя.

Письмо доказує, же про петербурґський «Славянський сборник» Сільвай и Кралицький написали дакілко статей у соавторстві під криптонімом «NN». Доконця, у сему изборнику (первый том) дві їх статі, написані у соавторстві, были напечатані. Иде за «О современном положении Русских в Угрии» (с. 44-54) и «Словаки и Русские в статистике Венгрии» (с. 621-625); а тыж у зборнику ся появила статья И. Сільвая – «Положение Угорских под управлением С. Панковича».

Не знати, ци скончив А. Кралицький Кошицьку гімназію (сесе ся провкже, як ся (и кедь ся) однайдут архівні документи из Кошицького архіва), але мож твердити, же Кралицький освіту здобывав у Кошицькій гімназії. Ёго ученя припало на перву половку 1850 років (1850-1854?). У 1854 році даякий час життя Кралицького было повязаное из Маріяповчанським монастирем; там бо він штудірує теологію. Логічно, же дале він мав виходити Ужгородську єпархіальну семінарію. Як пише о. Атанасій Пекар, ЧСВВ, семінарію він успішно скончив, дале го «дочасно» призначили до монастирської школы у Красному Броді. Як за то пише о. Йосафат В. Тімкович у своїв книзи «Letopis Krásnobrodského monastiera» (1995), Кралицький прийшов до Красног Брода у 1856 році («mních Anatolij Kralickij») ³².

Годно быти, же на зачатку 1858 рока Кралицький усе иши ся находив у Краснобрідському монастирю, айбо на ярь 1858 рока (март місяць) Кралицький постриг ся у монахи ЧСВВ и взяв собі монашое имя Анатолий. Обряд постриженя провів у Пряшові пряшівський єпископ Йосиф Гаганець. О тим ся постарав наставник Кралицького А. Духнович як довірений помощник и секретарь єпископа. У тим самім році (на осінь 1858 р.) молодой монах дістає призначеня до Маріяповчанського монастиря, де стає учителем церьковной історії и канонічного права.

У 1863 році Анатолия Кралицького оприділили служити до Мукачевського монастиря, из котрым буде повязаное ушыткое його далшое життя. За круг своїв монашых повинностей сам Кралицький у сесь час пише атсяк: «ч[ина] с[вятого] Василия протоігуменски тайникъ, наставникъ первоначальныхъ и совѣтникъ», што значит: секретарь протоігумена и модератор (наставник-учитель) новіціата, авады кандидатів у ченці. Од року 1869 (до своєї смерти) А. Кралицький служит у монастирі ігуменом.

Як мож видіти из життєписа А. Кралицького, убстояня його виховы, система освіты, вплив будительської інтелігенції, монашой життя привели ид тому, же А. Кралицький поступно выбрав про себе русофілські орьєнтації.

У языковых орьєнтаціях він тыж ся додержовав общой русофілської позиції. У статі «Языкъ и словесность», котру писатель опубліковав у 1888 році в ужгородських новинці «Листокъ», він писав:

«Но обширна страна, занятая народомъ русскимъ, много въ ней разныхъ мѣстностей, а по различію м

мѣстностей появились и различія въ языкѣ мѣстностей, которымъ говорили **Русские** той или другой местности.

Впрочемъ эти различія не были уже особенно рѣзки, а потому русскій языкъ и распался **не на особые языки**, а только на особые виды (idioma) одного и того же языка, или, какъ называютъ, нарѣчія (**діалекты**, tájszó). Ихъ у насъ (не взирая на географ. границы) три: **велико-, бѣло- и мало-русское**; къ послѣднему принадлежимъ и мы **Угро-россы**. На обособленіе нарѣчій, кромѣ мѣстности, имѣетъ вліяніе также и сосѣдній съ тою мѣстностью языкъ.

Каждое изъ русскихъ нарѣчій въ свою очередь распалось на еще менѣе рознящіеся, (но все-таки рознящіеся) между собою виды нарѣчій, или говоры. Люди, соединенные между собою однимъ говоромъ, еще не составляютъ одного народа, еще не составляютъ его и люди, соединенные между собою особымъ нарѣчіемъ.

Только люди, рѣзко отличающіеся отъ другихъ своимъ языкомъ, составляютъ особый народъ съ свойственнымъ ему характеромъ»³³.

Подля концепції А. Кралицького, иде за єден общеруський, авадь «русскій» язык. Сесь язык, подля Кралицького, має під собов три діалекты: великоруський, білоруський и малоруський. Частѣв малоруського діалекта суть «угрорусские» говоры.

Свою концепцію А. Кралицький веце раз провказовав у своїх умелецьких оповіданях а тьж у научных публикаціях. Про сочасных изглядователів вона має стати тым важным інструментаріем, из котрым мож ся брати до анализа творчого наслідства талантованого літератора.

ПОЗНАЧКИ

1 КРАЛИЦЬКИЙ, А. Твори / Вшорили: В. Падык, М. Павліч. – Пряшів: Видавельство Пряшівського університета, 2019.

2 ФЕНЦИКЪ, Е. Очеркъ Угро-русской письменности. In: *Листокъ*. – Унгварь, 1893, ч. 5, с. 55.

3 Позирай єго бібліографію: ПАДЯК, В., ІЛЬЧЕНКО, Л. о. Анатолий Кралицький: Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1994, 112 с.

4 Главно иде за три публикації творчого наслідства А. Кралицького : 1) добір иде з 6 творів у зборнику під назвов «Хрестоматія нової закарпатської української літератури» (Bratislava, 1964), яку вшорили Ю. Бача и О. Рудловчак; 2) «Анатолий Кралицький: Розвідка і вибрані твори» (Пряшів, 1984), котрі видала Й. Голенда у Словакіи и 3) «Кому мила есть отчина» (Ужгород, 1998), котру вшорив В. Падык.

У році 1989 році В. Падык вшорив на тот час майповне виданя творчости А. Кралицького; тотя книжка під назвов «Князь Лаборець» уж ся ладила у печать в ужгородськім видавательстві «Карпати». Айбо політичні трансформації, як то пад Советського Союза и далшой фінансової искрахованія штатного видавательства «Карпати», стали причиною тому, же тот книжный проєкт выбратых творів А. Кралицького уж нигда ся не изреалізовав.

5 ФЕНЦИКЪ, Е. Очеркъ Угро-русской письменности. In: *Листокъ*. – Унгварь, 1893, ч. 5, с. 55.

6 Зоря галицкая jako альбумъ на годъ 1860. / Выдав Б. А. Дідицький. – Львов: Типом Института Ставропигійського, 1860, 560 с.; Твір А. Кралицького напечатаный на стор. 528-540.

7 ДУХНОВИЧ, Олександр. Твори. В 4-х тт. Т.1 / Упоряд. О. Рудловчак, В. Микитась. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1968, с. 701.

8 о. Мефодій Кралицький (1863–1945). Умер и похороненый на цвинтарю Мукачевського монастиря на Чернечів горі.

9 ПЕРФЕЦКИЙ, Е. Ю. Обзоръ Угрославянской историографии. In: *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи наукъ*. – Т. XIX, Книга 1-я. – Сп-б, 1914, с. 313.

10 САБОВЪ, Е. Очеркъ литературной дѣятельности и образования карпатороссовъ. In: *Хрестоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ* / Сост. Е. Сабовъ. – Унгварь, 1893, с. 204.

11 Шематизм русскаго иносуществующаго духовенства въ Угріи на 1873 годъ. – Унгварь, Типографія вдовы Карла Іегера, 1872, с. 5.

12 БИРЧАК, В. Литературнѣ стремлѣня Подкарпатскоѣ Руси. – Ужгород, 1921, с. 75.

13 ФЕДОР, П. Очерки Карпаторусской литературы со второй половины XIX столѣтія. – Ужгородъ, 1929, с. 66.

14 Анатолий Кралицький. In: Князь Лаборець: Исторична повѣсть из IX вѣка Анатолия Кралицького / Видавельство Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ. – Ужгород, 1925, с. 4.

15 ТУЧНÝ, Fr. Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze* / řídí K. Chotek. – Praha, 1936, s. 355.

16 НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Е. Очеркъ карпаторусской литературы. – Ужгородъ, 1932, с. 198.

17 Исторія подкарпаторуськой литературы. – Унгвар, 1942, с. 46.

18 ПАДЯК, В. Нижній Земплин – русинська terra incognita-2: Міжнародна наукова конференція пам'яті письменника та історика, ігумена мукачевського монастиря А. Кралицького завершилась... сенсацією. In: *Старий Замок Паланок*, 6-12 квітня, 2006.

19 Zemplén Levéltára: Zemplén vármegyei felekezeti anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye. 1821–1895.– Fond 4, 1420, old. 73.

20 о. ПЕКАР, А., КАВ, Глен. Духнович и Висиліяни. In: *Олександр Духнович і наша сучасність: Міжнародна наук. конф., присяч. 200-літтю від дня народж. О.Духновича* / 20-21 черв. 2003 р.: Тези доповідей / Упоряд. М.Мушинка. – Пряшів: Додаток до газ. «Нове життя», 2003, с.13.

21 ФЕЕРЧАК, П. Очеркъ литературнаго движенія Угорскихъ Русскихъ. Одесса, 1888, 42 с.

22 ТУЧНÝ, Fr. Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze* / řídí K. Chotek. – Praha, 1936, s. 360.

23 ГОЛЕНДА, Й. Анатолий Кралицький: Розвідка і вибрані твори. – Пряшів, 1984, с. 13.

24 NN. Словаки и Русские в статистике Венгрии. In: *Славянской сборникъ*. Том первый. – С.-Петербургъ: Издание Петербургскаго отдѣла Славянскаго комитета, 1875, с. 621-625.

25 НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Е. Иван Антонович Сильвай (Уриил Метеор). In: *И. А. Сильвай (Уриил Метеор): Избранные произведения*. – Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957. С. 44.

26 АРИСТОВЪ, Ф. Ф. Хронологическій перечень печатныхъ сочиненій А. Ф. Кралицького. 1850–1893. In: *Карпаторусскій сборник*. – Ужгород, 1930, с. 75.

27 ТУЧНÝ, Fr. Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze* / řídí K. Chotek. – Praha, 1936, s. 360.

28 Не є стопроцентной увірености, же Кралицький тото письмо написав акурат М. Страхову. Копертка ся не всокотила, иншаких формальных доказів тьж не є. Пристаєме на то, же иде за Страхова, лем зато, бо: а) письмо однашли сьме помежи папіря М. Страхова в одділі рукописів Національной бібліотеки В. Вернадського НАН України у Києві; б) в інвентарні книзі одділа рукописів тьж є позначка, же адресат письма М. Страхов. Позирай: Інвентарна книга III (№№ 11130—28202); № 17378.

29 Будилевич Антон Семенович (1846–1908) – російський філолог, славіст, публіцист славянофільського напрямця. Од рока 1870 був преподавателем Петербургського історично-філологічного інститута. Од рока 1881 – професор и ректор (1890–1892) Варшавського університета. Од рока 1892 – ректор Юрьєвського університета (днесь – Тартуський університет, Естонія). Активный член петербургського одділа Славянських комітетів у Росії. Зять Адолфа Добрянського.

30 Иде за виданя: *Славянской сборникъ*. Том первый. – С.-Петербургъ: Издание Петербургскаго отдѣла Славянскаго комитета, 1875.

31 Статя была напечатана у первому томі виданя «Славянской сборникъ» під назвов: «О современномъ положеніи Русскихъ въ Угріи» (с. 44-54) и підписана криптонімом «NN».

32 TIMKOVIČ, J. Letopis Krásnobrodského monastiera.– Presov, 1995, s. 121.

33 И. В. [Кралицький А.]. Языкъ и словесность. In: *Листокъ*. – Унгварь, 1888, ч. 19, с. 290.

ЛІТЕРАТУРА

АРИСТОВЪ, Ф. Ф. (1930). Хронологическій перечень печатныхъ сочиненій А. Ф. Кралицького. 1850–1893. In: *Карпаторусскій сборник*. – Ужгород, с. 72-78.

БИРЧАК, В. (1921). Литературнѣ стремлѣня Подкарпатскоѣ Руси. – Ужгород.

ГОЛЕНДА, Й. (1984). Анатолий Кралицький: Розвідка і вибрані твори. – Пряшів.

ДУХНОВИЧ, О. (1968). Твори. В 4-х тт. Т.1 / Упоряд. О. Рудловчак, В. Микитась. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві. Зоря галицкая jako альбумъ на годъ 1860. / Выдав Б. А. Дідицький. – Львов: Типо Института Ставропигійського, 1860, 560 с.

Исторія подкарпаторуськой литературы. – Унгвар, 1942.

КРАЛИЦЬКИЙ, А. (1925). Князь Лаборець: Исторична повѣсть из IX вѣка / Видавельство Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ. – Ужгород.

НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Е. (1932). Очеркъ карпаторусской литературы. – Ужгородъ, 1932;

НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е. (1957). Иван Антонович Сильвай (Уриил Метеор). In: *И. А. Сильвай (Уриил Метеор): Избранные произведения.* – Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry s. 13-76.

ПАДЯК, В. (2006). Нижній Земплин – русинська terra incognita-2: Міжнародна наукова конференція пам'яті письменника та історика, ігумена мукачівського монастиря А. Кралицького завершилась... сенсацією. In: *Старий Замок Паланок*, 6-12 квітня, 2006.

ПАДЯК, В. – ІЛЬЧЕНКО Л. (1994). о. Анатолій Кралицький: Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1994. – 112 с.

о. ПЕКАР, А. – КАВ, Глен (2003). Духнович і Висиліяни/ In: *Олександр Духнович і наша сучасність: Міжнародна наук. конф., присяч. 200-літтю від дня народж. О.Духновича/ 20-21 черв. 2003 р.: Тези доповідей/ Упоряд. М.Мушинка.- Пряшів: Додаток до газ. «Нове життя».*

ПЕРФЕЦКІЙ, Е. Ю. (1914). Обзор Угрославянской историографии/ In: *Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии наук.* – Т. XIX, Книга 1-я. – Сп-б.

САБОВЪ, Е. (1893). Очерк литературной дѣятельности и образования карпатороссовъ. In: *Хрестоматія церковно-славянскихъ и угро-рус-*

скихъ литературныхъ памятниковъ /Сост. Е. Сабовъ. – Унгварь, с. 183-210.

ТІМКОВІЧ, J. (1995). Letopis Krásnobrodského monastiera.– Prešov, s. 121.

ТУЧЬІ F. (1936). Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze / řídí K. Chotek.* – Praha, s. 355-371.

ФЕДОР, П. (1929). Очерки Карпаторусской литературы со второй половины XIX столѣтія. – Ужгородъ, 1929.

ФЕЕРЧАК, П. (1888). Очеркь литературнаго движенія Угорскихъ Русскихъ. Одесса, 42 с.

ФЕНЦИКЪ, Е. (1893). Очеркь Угро-русской письменности. In: *Листокъ.* – Унгварь, ч. 5.

Шематизм русскаго иночествующаго духовенства въ Угрії на 1873 годъ. – Унгварь, Типографія вдовы Карла Іегера, 1872.

(Публікуєме в оригіналі – підкарпатським варіанті русинського языка.)

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., едіторка, Інштітут русинського языка і культури Пряшівської універзیتی в Пряшові

Вышов зборник *Studium Carpatho-Ruthenorum* 2019

Научны семінары карпаторусиністики на Інштітуті русинського языка і культури Пряшівської універзیتی належать ід єдній із главных активіт, выплываючіх у першім ряді зо штатуту даной научно-педагогічної інштітуції і заєдно суть простором на презентацію найновших выслідків научных бадань з области карпаторусиністики – релатівно молодой научной дісціпліны, котра ся успішно етабловала на Пряшівській універзیتی, почінаючі роком 1998.

Першый рочник семінарів інштітут зачав організовати од фебруара 2009, причім выступным документом за каждый рік є зборник **Studium Carpatho-Ruthenorum / Штудії з карпаторусиністики.** Тогорочный зборник є уж єденадцятим і є сумаром выступів престижных шпечіалістів з розлічных областей науки, котрых предметом інтересу суть карпатськы Русины і карпаторусиністика. Семінары суть адресованы як штудентам-русиністам, так ай вшыткым, котры ся ці то в професіоналнім, або і в непрофесіоналнім животі займають проблематіков Русинів, респ. ся о дану проблематіку якимсь способом интересуют і хотять сі проглубити свої знаня.

За єденадцять років Інштітут русинського языка і культури Пряшівської універзیتی zorganizовав 55 семінарів карпаторусиністики, на котрых выступило 38 гостів (на дакотрых семінарах выступали по двоє шпечіалісты з даной области, дакотры выступили двараз) із 9 держав. У єденадцятых зборниках (враховано тогорочного) было надрукованых 79 штудій од 44 авторів. Ай тогорочный зборник приносить нелем новы темы, але ай трех новых авторів. Першов з них є проф. ПгДр. Марта Соучкова, ПгД., літераторка, котра в рамках своїх научных бадань в рамках словацькой літературы приправила на першый семінар (20. фебруара 2019) оригіналу тему мотивовану штирєма выданыма публікаціями молодого успішного автора-Русина Мароша Крайняка із Свідника. Книжки Мароша Крайняка суть написаны в словацькім языку, але тематіку автор бере із живота Русинів свого краю. Лекція **К поетіці творчости Мароша Крайняка** притягла на семінар главно тых, котры ся интересуют русинськов літературов. На далшы семінар карпаторусиністики (2. октобра 2019) пришли тоты, котры слідують розвой русинського языка на Словакії. Друга нова авторка – Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД., представила тему **Рефлексії русинського языка в реалнім і віртуалнім світі.** В

ній ся сконцентровала передовшыткым на то, як ся на русинський язык – як офіціално узнаний четвертый выходославянський язык – позерають учены-лінгвісты в розлічных країнах нелем славянського, але ай неславянського світа. Далшым выступаючім на семінару (6. новембра 2019) був Мгр. Міхал Павліч, ПгД., який представив тему **Віршы Даньелы Капралёвой з погляду екокрітікы.** Презентована тема была істым способом іноватівным приступом нелем к інтерпретації поезії Даньелы Капралёвой, але ай к русинській поезії в общім, бо з такого угла погляду к поезії русинських авторів іщі ніхто не приступав, хоць тема природы як животодарной силы чоловіка, котру треба хранити про наступны поколіня, є близка наприклад ай Юркови Харитунови ці Осифови Кудзеєви, або женьській авторці Кветі Мороховичовой-Цвик. Як сам автор темы сконштатовав, поезію Капралёвой мож інтерпретовати з розлічных углів погляду, а назва єго темы нияк раз не сігналізує, жебы носнов темов поезії авторкы дебюту „Серна в нераю“ была лем екологія.

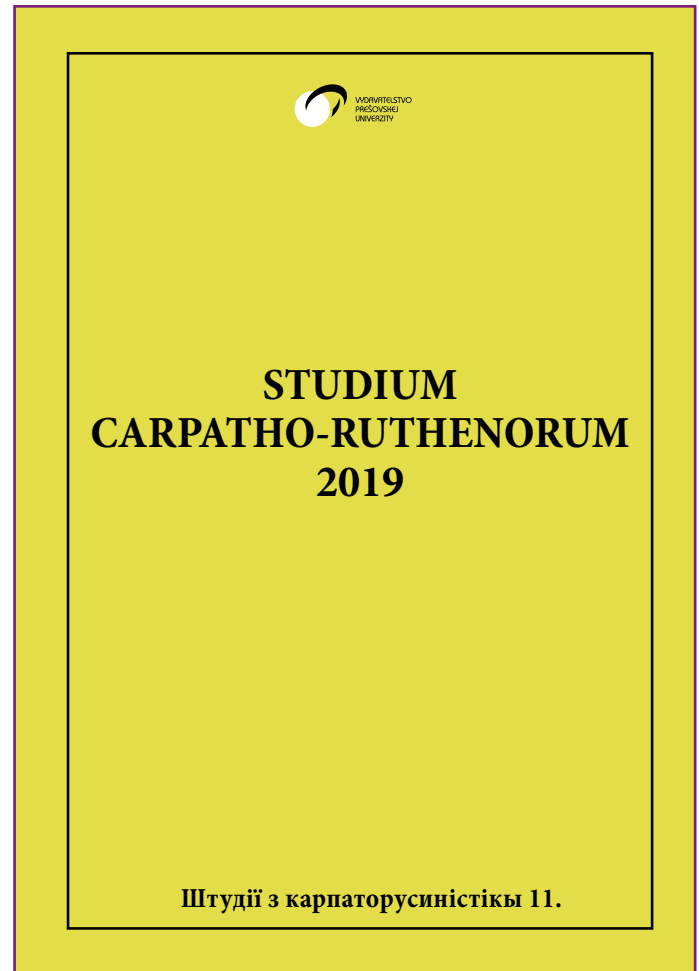
Незнамы міста у біографії Анатолія Кралицького і єго народно-языковы орьєнтації (Скушености зоставителів выбратых творів літератора.) – то была тема посліднёго семінара карпаторусиністики в році 2019 (4. децембра 2019). Выступив на нім Мгр. Валерій Падяк, к. н., котрый ся з єго участниками поділив із найновшыма выслідками своїх научных бадань і представив особность Анатолія Кралицького (хрещеного як Александра Кралицького в селі Чабины, де ся і народив). Вказав на дакотры неточности в єго біографічных даных, як ай неточности в інтерпретації языковой і народной орьєнтації Кралицького, котры уводили дакотры авторы в минулости а далшы, котры писали о Кралицькім, іх переберали.

Окрем выступаючіх на семінарах, у зборнику суть

надрукованы статї далшых авторів, котрых професіоналне заміряня ся дотыкать дакотрой з областей карпаторусиністікы. Таков того року была третя нова (в контексті зборників Штудії з карпаторусиністікы) авторка – Мгр. Катаріна Надаска, ПгД., знама словацька етнологічка, котра робила научны баданя ай в области северовыходной Словакії, компактно заселеній Русинами, і выслідкы свого баданя спрацовала до штудії **Элементы магично-лічительских практик в русиньских селах северовыходной Словакії**. Другов додатковов штудіїв є тема звязана з выданём новых – корігованых і доповненых правил русиньского правопису. Тему **Ослаблїня позиції вокалу [и] в русиньскім языку на Словакії (Одраз у правописі і выслownости.)** спрацовала до штудії ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД. Послїднїв, но не менше интереснов є штудія православного священника і педагога Мгр. Петра Савчака, ПгД., **Александр Павлович – боївник за духовну ідентіту карпаських Русинів (200 років од народжїня „маковицького соловея“)**. Тема є надміру актуалнов ай у звязи з посланём священників у сучаснім світі. Прикладом про них бы мав быти якраз А. Павлович, котрый любив свій народ і стояв за ним ай в тых найтяжшых часах – часах мадярізації, але таксамо соціалного утиску і економічної біды.

Од року 2009, коли вышов першый зборник штудій з карпаторусиністікы, настали ай даякы зміны в технічній оформлїню зборника, што собі выжадали постуно ся міняючі критерії кладжены на выдаваня научных зборників. Так од року 2013 зборник виходить в контексті тых змін під гаранцієв научной редакторкы, котров є проф. ПгДр. Юлія Дудашова, др. н., і двох рецензентів – проф. Др. Михайла Капраля, к. н., і доц. ПгДр. Василя Ябура, к. н. Зборник *Studium Carpatho-Ruthenorum*/Штудії з карпаторусиністікы перешов нарочным процесом змін, у котрых успів і обгаїв своє місто научного зборника. Свідчить о тім ай факт, же од року 2017 ёго выдаваня матеріално підпорує ай Выдавательство Пряшівской універзіты, під логом котрого зборник виходить. При десятирочнім юбілею зборника вирішили сьме зробити іщі єдну технічну зміну – скоріговати назву зборника. До року 2017 був зборник выдаваний під назвов *Studium Carpatho-Ruthenorum*/Штудії з карпаторусиністікы, де у слові „*Carpatho*“ хыбила графема **h**, што было іншпіроване точно перебратов назвов од Михайла Лучкая і ёго першой пробы описати історію карпаських Русинів (позерай по латиньскы написану ёго історічну роботу ***Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis***, в перекладі **Історія карпаських Русинів церьковна і світська (1843)**¹⁾. Ці то была технічна хыба з боку автора Михайла Лучкая, або настала при переписі ёго публікації, тяжко повісти. Од року 2018 так зборник виходить під уже поправленов, коректнов назвов ***Studium Carpatho-Ruthenorum*/Штудії з карпаторусиністікы**.

Організація семінарів у самых зачатках того проекту мала велике значїня главно про етаблованя як Інштїтуту русиньского языка і културы на Пряшівській універзіті, так ай етаблованя новой научной дісціплїны – карпаторусиністікы. Проект принїс штось нового, притяг до Пряшова вызначны особности науки, котры могли выступити перед шыршов публіков. Вдяка тому приходили на семінары, на каждую авізовану тему, нелем штуденты, але ай по 20 – 70 участників – в залежности од

особности выступаючого – з рядів Русинів і Нерусинів, з рядів ученых і лаїків. Но як знаме, каждый проект має ай свої ліміты. Тым хочеме назначити, же організаторы мають інтерес, жебы енергія вложена до організації научных семінарів приносила все якостны і орігіналны выслідкы, з якими ся бадателї будуть охотны поділити із пряшівсков публіков. А тоты критерії собі выжадують даколи веце часу на то, жебы орігіналны темы обявити, а таксамо найти адекватных одборників на їх спрацованя і публічну презентацію перед академічнов, але ай шыршов громадов. З оглядом на то організаторы вирішили, же од року 2020 семінары не будуть організовати з таков періодичностєв, як дотеперь (т. є. раз за два місяці – звичайно у середу пообідї), але лем спорадично, кедь буде даяка вызначна нагода, интересна орігінална тема і особность реферуяючого. Также правдоподобно в далшій зборнику буде опублікованых уж менше позваных рефератів а веце додатковых штудій. Але тоты, котры ся конкретнов темов із жывота карпаських Русинів интересують, будуть мати можность тему собі прочітати у зборнику, де буде, як і дотеперь, уведжений контакт на автора штудії.

Позначка

Історія карпаських Русинів од М. Лучкая по латиньскы (ай із українським перекладом) першыраз была надрукована на продовжїня в: *Науковий збірник Музею української културы у Свиднику* ч. 11/1983 (с. 47), 13/1998 (с. 109), 14/1986 (с. 93), 16/1990 (с. 29), ч. 17/1991 (с. 27), ч. 18/1992 (с. 63), зоставителї: Іван Русинко, Мирослав Сополїга Пряшів: 1983, 1986, 1988, 1990, 1991, 1992.

ОДРОДЖЕННЯ РУСИНСЬКОЇ ЕТНОІДЕНТИЧНОСТІ НА ДНЕСНЬОМУ ЗАКАРПАТЮ В УМОВАХ ГЛАСНОСТІ Й ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

(БЕЗ ЛЮСТРАЦІЙ І ДЕКОМУНІЗАЦІЇ: до 30-РОЧА організації Общества карпатських русинів)

У кунци 80-х – на зачатку 90-х рокув минулого стороча в Радянському Союзі одбывали ся процеси перестройки, гласности и демократизації. В Закарпатській області они были доста неоднозначными й противоречивыми. Наперед йде ся про формованя діаметрално противоположных сосполно-політичних рокашув меже краян, котрі репрезентовали український націоналістичный и русинський етнокультурный напрям.

Першый повязаний из формованьом *Закарпатської обласної організації Товариства української мови імені Т. Шевченка, крайового товариства «Просвіта»*, осередка историко-просвітительської організації *«Меморіал»*, регіональных структур *Української Гельсінської спілки, Народного Руху України и Української Республіканської партії*.

Другый напрям сосполно-політичної участі закарпатців у добу демократизації повязувуть з вчиненьом 30 рокув тому *Общества карпатських русинув* (дале – ОКР) и одродження етноідентичности «русин», яка безапеляційно была ототожнена з українським етносом комуністичнов владов СРСР щи задовго до вхоженя Подкарпатя до його состава.

Вартовало бы одмітити, што звіданя русинської етноідентифікації на днешньому Закарпатю было актуалізовано з проведеньом перепису населеня щи в януари 1989 року. Товды майже двадцять особностей настойовали на тому, штобы у графі національність в їх переписных листках было записано «русин», а не «українець». Меже них був архітектор Ужгорода Михайл Томчаній, сын знамого писателя Михаила Томчанія, автора трилогії «Жменякы» (1964). Знаково, што до септембра 1989 рока проблема самобутности русинув нігде публічно не кивала ся, хотя в області одбывали ся многочисленні мітинги.

Іпенно, у септембрі на боках обласної новинки «Закарпатська правда» появлять ся розширена статя голowy Закарпатської обласної організації *Товариства української мови імені Т. Шевченка*, професора УжДУ Павла Чучки «Як русини стали українцями» [7]. В публікації був спомнений М. Томчаній, котрый закликав до навернення етноіма «русини» и одродження сохташа – «звичаїв і традицій предків». Йшло ся про русинську етноідентифікацію в Чехословачії и лемкув Польшы. Статя П. Чучки, вчинена на заказ обласного комітета Комуністичної партії, вчинила «зворотній ефект» и фактично каталізувала процес самоорганізації представникув русинської інтелігенції Закарпатя, котрі были на боці М. Томчанія. Варто напомними, што в тот час не было алтернативного, кроме телевізії, жерела інформації. Люде активно читали обласну періодику, обговорювали актуалні публікації. Тому товдышня закарпатська інтелігенція бурхливо включила ся в дискусію

штодо змісту русинської етноідентичности закарпатців. Тому про сплановану дискусію штодо протиставлення українців и русинув у області одзначувуть у своїх монографіях як приверженцы [5, с. 469–470], противники [1, с. 80], так и неупережені изглядателі русинства из-за гатара [2, с. 62–64]. Одтак публікацію своєї статі и подалші дискусії з приводу головного вывода автора про необходимость ширеня просвітительської роботи штодо протидійств антиукраїнським настроям на Закарпатю мож раховати офіційным визнаньом керовництвом області екзистованя «русинської проблеми», яку мусай рішати [2, с. 64].

Другым чинником, котрый каталізував процес вчиненя ТКР в області, мож раховати процеси демократизації в сусідній Чехословачії. 17 новембра 1989 року зачала ся Бархатна революція, а вже через девять днів у в. Пряшові одбыла ся стріча «**Ініціативної групи русинув-українців Чехословачії за перестройку**», де было заявлено про практичну невырішеность «русинського національного звіданя». У януарі 1990 року «**Культурний союз українських трудящих**» было перечинено на «**Союз русинів-українців Чехословаччини**», котрый май пузно розколов ся, и у марті того же року з його строма вчинила ся організація «**Русинська оброда на Словенську**» [2, с. 64–65].

Задовго до офіційної легалізації, 2 децембра 1989 року одбыло ся першое зобраня ініціативної групи з вчиненя сосполної організації русинув Закарпатя. В ньому участвовали архітектор М. Томчаній, юрист Петро Годьмаш, професор-историк УжДУ Иван Гранчак, историк-краєписець Людвіг Філіп, педагог Борис Сливка, секретарь обласного одділення общества «**Україна**» Маргарита Михальова. На шоровому засіданю присутствовали такой науковци УжДУ Едуард Балагурі, Вячеслав Котигорошко и Степан Фодор; писатель Иван Долгош, Володимир Фединишинець й Иван Петровцій; народні артисты Клара Балог, Марія Зубанич и Петро Матій; малярь Володимир Микита; директоры и вчителі школ Дмитрій Олесин, Матвій Попович, Йосиф Голінка, Андрій Шепя и др. [5, с. 470].

17 фебруара 1990 року в Ужгородському обласному Домі профсоюзув одбыла ся установча конференція, на котру прибыли 324 делегаты и 87 гостюв. На сьому форумі учасниками было єдногослосно рішено вчинити обласное культурно-освітньое ОКР й прийняти Статут організації.

Одкрыв зобраня старійшына з в. Мукачева Андрій Шепя. В свому выступі Б. Сливка зауважив, што «одним розчерком пера русини за одну ніч стали українцями»; педагог Д. Олесин заявив: «Вперше за 45 років радянської влади ми можемо говорити про русинську націю, яка завжди боролася за свое існування, культуру, мову.

Прикро, що русинів віднесли до другосортних людей, а на керівні посади призначають «гастролерів»; професор С. Фодор подкреслив роль Карпат як географічного чинника формування русинів як окремішньої нації, незалежно від українців; бывший політв'язень П. Кампов зазначив про необхідність участі русинів у формуванні органів місцевої влади і «добивати ся, шобы керівні посади в них занимали русини» [5, с. 471–472].

Головою ОКР став М. Томчаній, замісниками – Б. Сливка і М. Михальова. Правління Общества было затверджено в складі 33 чоловік [3, арк. 112–115]. До правління зайшли: М. Томчаній, Б. Сливка, М. Михальова, П. Годьмаш, В. Данканич, В. Микита, Л. Філіп, А. Шепя, М. Кость, І. Петровці, Ю. Чижмарь, Д. Олесин, М. Ладані, І. Долгош, І. Гранчак, М. Мегеш, Е. Балагурі, В. Котигорошко, В. Молнар, І. Голінка, К. Балог, П. Матій, М. Зубанич, І. Манайло, В. Зарева, В. Фединишинець, М. Думнич, В. Свалявчик, І. Туряниця, С. Фодор, П. Кампов і М. Палінчак. Были вчинені чотири секції: юридична (керівник П. Годьмаш), історична (Л. Філіп), культури (В. Микита), русинської літератури і языка (В. Фединишинець) [5, с. 472].

Сформували на зібранні і 5 первинних сособних осередків ОКР: Ужгородський варішський (імені Михайла Лучкая), Мукачовський районний (імені Александра Митрака), Свалявський районний (імені Юрія Гуцы), Береговський районний (імені Александра Духновича) і Раховський районний.

Вже слідуючого дня, 18 фебруара, необходима документація на реєстрацію ОКР была подана на імя голови Закарпатської обласної Ради Михайла Мальованика. 20 фебруара виконком обласної Ради рішив зареєструвати Статут ОКР. У цьому документі зазначено, што «Товариство є культурно-громадською організацією... Метою Товариства є консолідація всіх русинів, що проживають в Карпатському регіоні та за його межами» [3, арк. 106–107]. Меже завдань, які ставило перед собою Общество были одродження історії, культури, сохташа русинів; «право на рідну мову для всього населення Закарпаття»; «...створення при УжДУ науково-методичного центру, бібліотеки, літературного та історико-етнографічного фонду русиністики» [3, арк. 107–108]. Таким образом діяльність Общества обіймала, согласно статутної документації, лем культурно-освітню сферу.

У першому обнародованому документі ОКР под назвов «Звернення до населення Закарпатської області» вказовало ся на окремішність русинського народу, який не є частков жадного восточнословянського етносу. У другому програмному документі ОКР од 29 септембра 1990 року «Декларація Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки» была викладена історія становлення русинського народу й вказано на юридичну неправорність однесення русинів до української нації і ліквідації автономії Подкарпатської Русі. Декларація запералася зверненням до Президента Михайла Горбачова і вищого керівництва СРСР із просьбов про скасування Указу Президії Верховної Ради СРСР од 22 януара 1946 року про трансформацію Закарпатської

України в Закарпатську область у складі УРСР. Предлагало ся повернути Закарпатю автономний статус із назвов «Подкарпатська Русь» у складі Української РСР [5, с. 473–474]. Як справедливо одзначав історик Володимир Сурнін, така ідея «...була схвально зустрінута місцевою партійною та радянською елітою. Вона імпонувала їй тим, що обіцяла нові привілеї та значно більші владні можливості» [6, с. 140]. Іменно тому об'єднанком Ради не спішив приймати якихось рішень з приводу сособно-політичної діяльності ТКР. Паралельно із сьом активісти українських націоналістичних організацій, окремо – Народний Рух України, зачали кампанію обвинувачень ОКР в антиукраїнській діяльності, розколі української нації і інспірованню самого русинського руху радянськими спецслужбами.

Знамо, што в 1991 році лідери ОКР ведно із обласних владних елітов включили ся в боротьбу за надання Закарпатю статусу автономії. Однак через кулуарні договори з кандидатом у Президенти Леонідом Кравчуком у тексті бюлетеня замість слова «автономія» было предложено термін «спеціальна самоврядна адміністративна територія». Нагадаємо, што предлагали ся різні формулювання: «спеціальна самоврядна територія», «спеціальна автономна самоврядна територія», «самоврядна автономна територія», «спеціальна самоврядна територія Закарпаття». Після дискусії на сесії Закарпатської обласної ради 20 новембра 1991 року звідання в бюлетеню на референдумі было сформульовано так: «Чи бажаєте Ви, шоб Закарпаття отримало з закріпленням у Конституції України статус спеціальної самоврядної адміністративної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило в будь-які інші адміністративно-територіальні утворення?» [4, арк. 13]. Тому, на наш позур, після проведеного обласного референдуму 1 децембра 1991 року, фактично одбывало ся лобійовання законодавчо необгрунтованого статусу «спеціальної самоврядної адміністративної території» як суб'єкта у складі незалежної України. Термін «спеціальна самоврядна адміністративна територія» не мав юридичного наповнення ані в Конституції, яка щі й не была принята, ані в законодавстві України. Тому офіційний Київ тягнув із прийняттям хоть-котрого рішення штодо особого статусу Закарпаття.

Наголосимо такої на другому аспекті. В області, як і в цілому по Україні не было проведено люстрації і декомунізації. При владі лишили ся практично єдні й ті самі представителі партійного естеблїшменту. Сособні лідери, активісти ОКР і, в цілому симпатикы русинства як етноідентифікаційного маркера переважної булшости жителів днешнього Закарпаття *volens polens* у 1990-х роках стали, на жаль, залученими в політичне протистояння партноменклатури з націоналістичними організаціями, в першум шорі – Народним Рухом України. Шкода, айбо ідея ОКР про одновлення національності «русин» стала асоційовати ся лем із сепаратизмом і вже третьюе десятироча не находить конструктивного рішення на державному уровні в порівнянні із державами Європи, курс до якої декларує державна влада України.

Поза гатарами днешнього Закарпаття, а в многих тра-

функтах и в нашому краї, сосполность мало знає про вто, што ОКР на конєць 1990-х рокув через комплекс факторув было розмежовано на політичний и сосполно-культурный напрямь. Вчинені нові націонално-культурні організації: научно-культурологічне общество имени А. Духновича, Общество подкарпатських русинув, русинське научно-освітнє общество, Союз русинських писателєв Закарпатя, Крайовое общество подкарпатських русинув и др. Минулого року зачав фунговати Русинський культурологічний клуб, діяльність якого направлена лем на популяризацію й всокоченя исторії, культури и традицій русинув Закарпатя. Майже 15 рокув сполофунгують мега-організації «Сойм подкарпатських русинув» й «Народна Рада Русинув Закарпаття».

Не обзєравучи ся на смутні нотатки выше, зазначимє, што, дякувучи вчиненю ОКР и зачатку русинського сосполного руху 17 фебруара 1990 року в країи представники автохтонного етносу, які мавуть дяку всокочити архаїчну назву «русин», мавуть фест зробленого в умілстві, исторії, літературі, пісеннуй творчости вповдовж послідних 30-ти рокув. Вартовало бы тямити, што до сього прикапчали ся фест представникув русинської сосполної среды, які памнятавуть день 17 лютого 1990 року. Одтак, на завершеня хочемє акцентувати позур на тому, што важным жерелом про комплексное розуміня становленя и діятелности ОКР на зачатку 1990-х рокув стали бы спомины участникув описаных дійств 30-літньої давности.

Ипенно, діла обєктивности вартовало бы одойти од полярных оцінок историчного минулого, поділу на «чорное» и «білоє», «національное» и «интернаціональное», «патріотичное» и «маргінальное», «меншины и псевдомєншины». Соціалное бытя складнішєе и многграннішєе за сєсі баналні бінарні опозиції. Мусимє порувнювати разні точки зору, враховувучи разновекторность як цінностно-смысловых, так етноидентифікаційных орьєнтацій окремых особистостей. Особо, коли йде ся про складный, трансформаційный и ано-

мічний період розпаду СРСР и становленя независимой Украйины.

Хосновані жєрєла:

1. Белей Л.: «Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro. К. : Темпора, 2017. 392 с., іл.
2. Веселов В. И.: Русины Закарпатской области Украины: институализация и функционирование общественных организаций в 1989–2001 гг. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук: 07.00.03 – «Всеобщая история» (Новая и новейшая история). Москва, 2016. 185 с.
3. Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації. Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. Оп. 14. Діловодство. Спр. Рішення від 20.02.90 № 39 «Про реєстрацію Статуту обласного культурно-освітнього Товариства карпатських русинів». Арк. 105–115.
4. Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації. Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. Оп. 14. Діловодство. Спр. VIII позачєргова сєсія обласної Ради народних депутатів XXI скликання та рішення, прийняті сєсією від 20 листопада 1991 року. На 13 аркушах.
5. Годьмаш П., Годьмаш С.: История республики Подкарпатская Русь. Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. 560 с., іл.
6. Сурнін В. Б.: Принцип самовизначення націй та особливості його реалізації на Закарпатті в 90-х роках ХХ ст. *Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення*: Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П. В. Токаря. Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. С. 138–144.
7. Чучка П.: Як русини стали українцями. *Закарпатська правда*. 1989. 12, 13, 14, 15, 16 вересня.
(Публікуємє в оригіналі – підкарпатським варіанті русинського языка.)

Prof. PhDr. Marta SOUČKOVÁ, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií

K poetike próz Maroša Krajňaka (1)

Abstract

My paper aims to define the poetic aspects of Maroš Krajňak's fiction in his „trilogy“ *Carpathia* (2011), *Entropia* (2012) and *Information* (2013), set in the East Carpathian region. In Krajňak's novels the Slovak, Polish and Ukrainian border epitomises the universal questions of good and evil. Krajňak intertwines real (often autobiographical) elements with dreamy, sometimes even surreal visions and similarly, he combines different temporal levels (past, present, but also future), general and concrete, symbolic and empirical. The narrator comes from the region, however being distanced from it enables him to „reincarnate“ into various characters or to listen carefully to people's stories. Maroš Krajňak's prose fiction is difficult to classify into a genre. The elements of travelogues as well as magical-realistic and naturalistic narrative techniques might be identified, together united by the search for human (often complicated) identity.

Slovenská literatúra pred rokom 1989 bola prevažne rurálna a hoci sa v nej objavoval aj topos malo- či veľkomes-ta (predovšetkým v medzivojnovom období), tento často nadobúdal negatívne konotácie (napríklad v próze sloven-

ského naturizmu). V ponovembrovej próze sa, iste aj vďaka zmeneným podmienkam (otvorenosti hraníc, globalizácii, urbánnemu rozvoju atď.), stvára i domov, dedina a mesto, centrum aj periféria, a to bez ich jednoznačnej

hodnotovej stratifikácie. Dôležitou témou sa stáva (západodoslovenský či východoslovenský) región, naznačený tiež prostredníctvom postáv (pars pro toto Rómov v prózach Viťa Staviarskeho), no neraz vyjadrený i svojským jazykom (v danej súvislosti pripomínam aspoň tvorbu Štefana Moravčiča, Milky Zimkovej či Václava Pankovčiča). Priestor východného Slovenska je pomerne ľahko dešifrovateľný v textoch viacerých prozaikov – Milana Zelinku, Jána Pataráka, Stanislava Rakúsa, Petra Karpinského či Maroša Krajňaka. Práve „východokarpatský hraničný areál“ (Passia, 2009), rozpriestranený na východe Slovenska i v Podkarpatskej Rusi, sa môže stať „jednou z textovo preukazných stredoeurópskych priestorových metafor, ktorá sa vyznačuje vlastnými, charakteristickými kulisami, vlastnou databázou charakteristických motívov a sujetových riešení.“ (Passia, 2012, s. 204). Východokarpatský areál je v tvorbe Maroša Krajňaka, predovšetkým v jeho voľnej trilógii *Carpathia* (2011), *Entropia* (2012) a *Informácia* (2013),¹ spojený s lemkovskou či rusínskou problematikou, no takisto s ďalšími s ňou súvisiacimi motívmi (identity, jazyka, minulosti a i.). Tieto autor modeluje s produktívnou dištanciou i blízkosťou človeka, ktorý z daného prostredia pochádza, ale zároveň sa od neho (časovo aj priestorovo) vzdialil.

O rusínskej problematike sa Krajňak v jednom z rozhovorov vyjadril takto: „Stále tu prebieha postupné vyludňovanie. Okrem dávno vyludnenej poľskej časti sa to teraz postupne deje aj na Slovensku. V regióne dlhodobo prebieha aj veľmi silná asimilácia. No a tieto dva trendy spôsobia to, že rusínske etnikum minimálne na území Slovenska a Poľska už zrejme v tomto storočí zanikne úplne.“ (Krajňak – Uličianska, 2012, s. 4).² Metaforickou odpoveďou autora na otázku o vývine v danom prostredí je teda aj nepoužitie slova Rusín v jeho texte (bližšie tamže). Azda preto je identita a integrita človeka, cesta k nej, respektíve jej hľadanie (a prípadné nenachádzanie), jednou z kľúčových tém v Krajňakovej tvorbe, akokoľvek skepticky je tu človek zobrazovaný.³

Carpathia

Už názov Krajňakovho debutu *Carpathia* vypovedá o dôležitosti priestoru, ktorý je tu modelovaný prostredníctvom abstraktných, stalkerovských zón: Zóna 0 predstavuje poľskú časť karpatského regiónu, Zóny 1, 2, 3 východ Slovenska a Zóna X Zakarpatskú Ukrajinu. I keď sú tieto oblasti rozdelené aj podľa toho, či sa v nich (ešte) používa rusínsky jazyk, presné určenie jednotlivých miest nie je podstatné, relevantný je fakt, že sujet je lokalizovaný do karpatského priestoru, obývaného aj Rusínmi. Na jednej strane možno v debute pozorovať autobiografické či empirické prvky, nepriamu spojitosť s autorovým rodiskom (Krajňak vyrastal vo Vyšnej Jedľovej), na strane druhej autor kreuje alegorický, miestami až surreálny text s odkazmi na arteficiálnu realitu. V *Carpathii* je tak viditeľný intermediálny presah k filmu Tarkovského *Stalker* (nakrúteného podľa predlohy bratov Strugackovcov): „Som ako skutočný Stalker, ktorý sa po dlhom čase vrátil zo Zóny, a teraz nastupujúcim spánkom pretínam predchádzajúce vnímanie, aby sa takto do mňa dostal už dávno mŕtvy Tarkovskij. On mi s mojím predošlým dovolením skopíruje všetky závitky a získané obrazy potom po zostrihaní preniesie na svoj nový film.“ (Krajňak, 2011, s. 98). V debute sú výrazné tiež odkazy na výtvarníkov z daného priestoru či

na ich diela (Andy Warhol či Dezider Milly), založené na reálnych faktoch, kombinovaných s fikciou: „Warhol zrazu s určitou cití, že prichádza hrozba. Je už niekde nablízku a vie, že sa jej nemôže vyhnúť. Keď sa za dva dni naozaj zjaví z rúk Valerie Solanas, bude sa Warhol vracat' sem. Po tom, čo ho zasiahne guľka, sa mu v bezvedomí – ako potvrdenie jeho schopnosti ovládať všetko – zjaví dlhý obraz akoby na mieste kráčajúcich hovoriacich mladých mužov a zároveň aj ich cinkanie.“ (tamže, s. 66 – 67).

Krajňak teda prepája reálne a snové, no tiež všeobecné a konkrétne – napríklad pri modelovaní priestoru sa v debute okrem reálnej toponymie (Humenné, Michalovce, Užhorod, Bratislava, Giraltovec, New York a i.) objavuje Helenina dedina (pravdepodobne Vyšná Jedľová), Zvláštne mesto (v ktorom možno ľahko identifikovať Svidník) či alegorické Zóny. Aj keď sa v literárnovednej reflexii⁴ uvažovalo o debute i ako o cestopise či regionalistickej próze, „Krajňakov text sa nedá začleniť do istého útvaru priamo, ale možno konštatovať, že cestopisy rozširuje mierou podobnosti a príbuznosti s nimi, ale v žánrovom posune. (...) Priestor v texte má jednoznačne svoj prototyp v mimoliterárnej skutočnosti, ale je zároveň všeobecným symbolom jeho existencie ako takej. Priestor je tu predovšetkým kultúrnym fenoménom, miesto je nositeľom kultúrnych významov.“ (Markovič, 2013, s. 42). Podobne autor kreuje personálnu tému – reálne osoby (pars pro toto profesor Mikuláš Mušinka, ale tiež nemecký generál Gotthard Heinrich) sa tu striedajú s metaforicky alebo synekdochicky nazvanými postavami (Pop, Diabol atď.), prípadne autor využíva len vlastné meno či prezývku (Helena, narátorova stará matka, jeho priateľ Keso, Andrij P., Vorža, Ďuri a i.). Od konkrétnych problémov rusínskeho etnika sa tak autor posúva k univerzálnym otázkam dobra a zla, ktoré sa v dejinách variujú a opakujú.

Protagonista a zároveň rozprávač debutu sa vracia z mesta do svojho rodiska a putuje po Karpatoch, aby získal genealogické fakty pre zákazníkov. Je tak konfrontovaný s minulosťou, ktorú už ako dieťa spoznal nielen prostredníctvom nájdených zbraní a predmetov, ale tiež tragických, takmer hororových príbehov od rôznych ľudí. Text tak pôsobí, napriek časovému odstupu (o Zónach protagonista rozpráva aj na Ventúrskej pri pive) a narátorovi, ktorý osobne vojnu nezažil, ako vyrovnávanie sa s hrôzami a krutosťou, s vždy pôsobiacim zlom. V debute sa v danom smere prelínajú nielen odlišné priestory, ale aj rozličné temporálne roviny, retrospektívy strieda anticipácia budúcich udalostí, no takisto sa narátor „prevteľuje“ do iných postáv⁵: „V texte sa často používa slovo prevteľovanie – inkarnácia a spätný proces ‚deinkarnácia‘ (s. 28), čo je spôsob existencie rozprávača: premieňať sa na postavy, nielen o nich referovať. To prináša vyššiu mieru hodnovernosti postáv a rozprávania ako celku. Narátor sa mení aj na tie osoby, na ktoré si len spomenie, virtuálne je ktoroukoľvek postavou, stáva sa ňou. Práve v nich, v ich pamäti a sprostredkované v pozorujúcom narátorovi, sa ukrýva genius loci, práve preto je motivácia podložená aj bolestnou a rôznorodou skúsenosťou.“ (Markovič, 2013, s. 43).

Entropia

Druhá Krajňakova kniha opäť tematizuje dejiny etnika a miesta, tentoraz cez haličskú dedinu Kurdybanivka, ktorá

tu zastupuje hrôzy vojny a nenávisť medzi národmi a v súčasnosti je „prototypom prázdnej dediny bez ľudí (...) Kurdybanivka je mŕtva, sú v nej mŕtve domy, ruiny chrámu a školy, neobrobené záhrady a spustnuté sady. Žili tu Poliaci, Ukrajinci, Židia a ich miešanci vo všetkých kombináciách, ale všetci sú preč.“ (Krajňak, 2012, s. 120). V knihe je synekdochicky prezentovaný aj Prešov, „mesto s Neptúnom“ (Krajňak, 2012, s. 136), v ktorom sa pohybuje Pepo, pomyselný kat z Caraffovho súdu. Znovu sú tu stvárnené problémy 20. storočia s presahom k univerzálnemu zlu,⁶ vyjadrené entropicky (nesporiadane, neurčito), až po hranicu zrozumiteľnosti, a to aj prostredníctvom takmer surrealistických vízií. Entropia je však prekonávaná narativitou (rozprávanie, usporiadanie textu takpovediac vnáša poriadok do chaosu vonkajšieho sveta), je personálnou metaforou; podobne Krajňak využíva z teoretickej fyziky či iných vied pojem singularity, algoritmu, genómu a podobne (bližšie Markovič, 2014, s. 41).

V druhej Krajňakovej knihe je v porovnaní s debutom posilnená symbolická rovina, pribúdajú tu neurčité, ambivalentné postavy, príznaky, duchovia. Pepo je tak v úvode prózy prezentovaný nie ako konkrétna osoba, ale ako množstvo ľudí, do ktorých sa prevetľuje, človek vo všeobecnosti, ktorý sa v podstate nevyvíja: „Pepo je preto prítomný v každom človeku a v každom z nich aj zostane. Prebudení ľudia budú ráno konať tak ako doteraz. Rovnaké nekonečné zacyklené chyby, rovnaký progres, rovnaký úpadok, žiaden nečakaný vývoj, každý nevedomo pokračuje vo svojom obvyklom správaní. Ráno sa nič nezmení. Pepov nočný smiech je tu od začiatku.“ (Krajňak, 2012, s. 18). Buko a Forel sú alegorické, hlavné, neoddeliteľné postavy,⁷ ktoré putujú krajinou a prenasledujú Pepa, rušiaceho (iste nie náhodou) reč karpatských Lemkov a túžiaceho vytvoriť nový jazyk. Potrestať ho totiž môžu len oni: „Pepo bol a možno ešte stále je katom, preto môže znova niekoho popraviť. Vy sa však báť nemusíte, pretože ste čistí a on trestá iba odsúdených, ktorých mu niekto neznámy určí. Pred vami bude iba utekať. Moje poznanie hovorí o tom, že Pepo sa dokáže v jedinom okamihu zjaviť na niekoľkých miestach naraz. Tam vykoná popravu a potom sa znova vráti do tela, ktoré žije v tomto meste.“ (tamže, s. 15). V *Entropii* sa tak prelína svet živých a mŕtvych (duchov), postavy zomierajú a znovu ožívajú. V *Kurdybanivke* žije Pepova žena, no Pepo nie je len predstaviteľom zla, pretože počas vojny zachránil život mladej lekárke. V texte vystupuje tiež pomerne veľa epizodických postáv predstavujúcich isté skupiny či typy (učni, učnice, chlapi, predavačky a i.), nájdeme tu symbolické postavy (spomenutý Pepo, Buko či Forel), ale opäť aj konkrétne historické osobnosti (pars pro toto generál Karol Świerczewski).

Symboly, sakrálné, no tiež animálne a vegetatívne, sú pre čitateľa ťažko dešifrovateľné, autor sa pohybuje na hranice reality a sna, empirie a fikcie, často mýtizuje či ritualizuje každodenné činnosti (chôdza či beh aj ako putovanie bez cieľa) a isté predmety (napr. sekeru).

POZNÁMKY

1 Všetky tri knihy sa dostali do finále Anasoft litera. Nateraz poslednou, štvrtou Krajňakovou prózou je novela *Pogodowitz* (2016), ktorá však nebude v danej štúdii predmetom môjho skúmania aj vzhľadom na posun od karpatskej tematiky k „veľkému“ svetu.

2 Podobne vníma asimiláciu Rusínov protagonistu Krajňakovho debutu *Carpathia* „ako tragický, ale zrejme neodvratný proces“ (Kopča, 2012, s. 4).

3 Jedna z postáv *Entropie*, Pepo, pri testovaní v skupine vždy prvá stlačí vypínač, čo vysvetľuje takto: „Povedal, že pozná zákonitosti zlyhania iných. Vie, že zbabelosť je súčasťou človeka, ktorý v závislosti od daných alebo situačných okolností nedokáže alebo nechce rozpoznať a posúdiť možný prínos vyspelejšieho konania. Vie, že najúčinnjšou cestou k zisku môže byť sila, lož a zneužitie dôvery v kombinácii s rôznym stupňom inteligencie a rýchlosti. (...) Vždy niekto stlačí vypínač, vždy niekto zlyhá, povedal ešte vtedy Pepo a náhle zmizol.“ (Krajňak, 2012, s. 16 – 17).

4 Obdobne kritika označuje Krajňakove prózy ako novely, ale tiež romány – napríklad pre L. Szentesiovú je *Entropia* „snový, meditatívny román o nedopovedanej minulosti mýtického sveta na rozhraní dvoch kultúr.“ (Szentesiová, 2013, s. 30). R. Passia zase v súvislosti s Krajňakovým debutom uvažuje o „dôležitej úlohe žánru moritátu, hrôzostrašnej ľudovej historiky. Krajňakove moritáty však nie sú zasadené do dávnej minulosti, čerpajú z 2. sv. vojny, následných etnických deportácií a politického rozdelenia Rusínov.“ (Passia, 2012, s. 121).

5 Postavy sa však môžu prevetľovať i do zvierat, stromov či rastlín: „Všetko im zoberú a naženú ich späť do lesa, aby sa po krátkom behu prevetľili do srniek a srcov, a tak sa dostali na slovenskú stranu.“ (Krajňak, 2011, s. 92) alebo: „(...) živočíchy v blízkom lese sa prevetľujú do stromov a naopak.“ (Krajňak, 2013, s. 118).

6 Aj v tejto knihe sa asociatívne prepájajú realistické opisy so surrealistickými víziami, skutočnosť dňa a noci, vedomia a nevedomia: „Dedinu pred rokmi oslobodila Červená armáda a na tomto malom priestore padlo tritisíc jej bojovníkov, ich telá sa tu nachádzajú dodnes. Mnohé sú prikrýte nánosom hliny, ktorá sa po explózii nepriateľských striel dostala vysoko do vzduchu a potom padla späť na zem. (...) Každý z dedičanov preto vlastní niekoľko sovietskych heliem. Sú to už iba veľké polovajcovité hrdzavé plechovky, z ktorých vytrhali výstelky. Ležia na dvoroch a domáci do nich dávajú potravu pre sliepky a ďalšie chované zvieratá. (...) Dedinský H. vychádza von. Je rozzúrený z odhalenia a rýchlo smeruje k svojmu domu, kde žije sám. Na dvore bláčia hladné mladé barany, preto sa rozzúri ešte viac. Berie do rúk lopatu a všetky zvieratá ňou zabije. Kope do hrdzavých sovietskych heliem, z ktorých predtým žrali, potom nad ich mŕtvymi telami chvíľu žalostne plače a dokonáva tak vlastné poznanie celej dostupnej dimenzie karpatského šialenstva a sentimentu.“ (Krajňak, 2012, s. 28 – 29). V citácii možno pozorovať aj znižovanie vysokých tematických hodnôt a naopak – helmy, spojené s vojnou (bolesťou, utrpením) slúžia ako nádoby pre potravu; H. sa bojí odhalenia (intímne časti má vraj popísané fixkou) a zabíjanie zvierat evokuje vojnové šialenstvo.

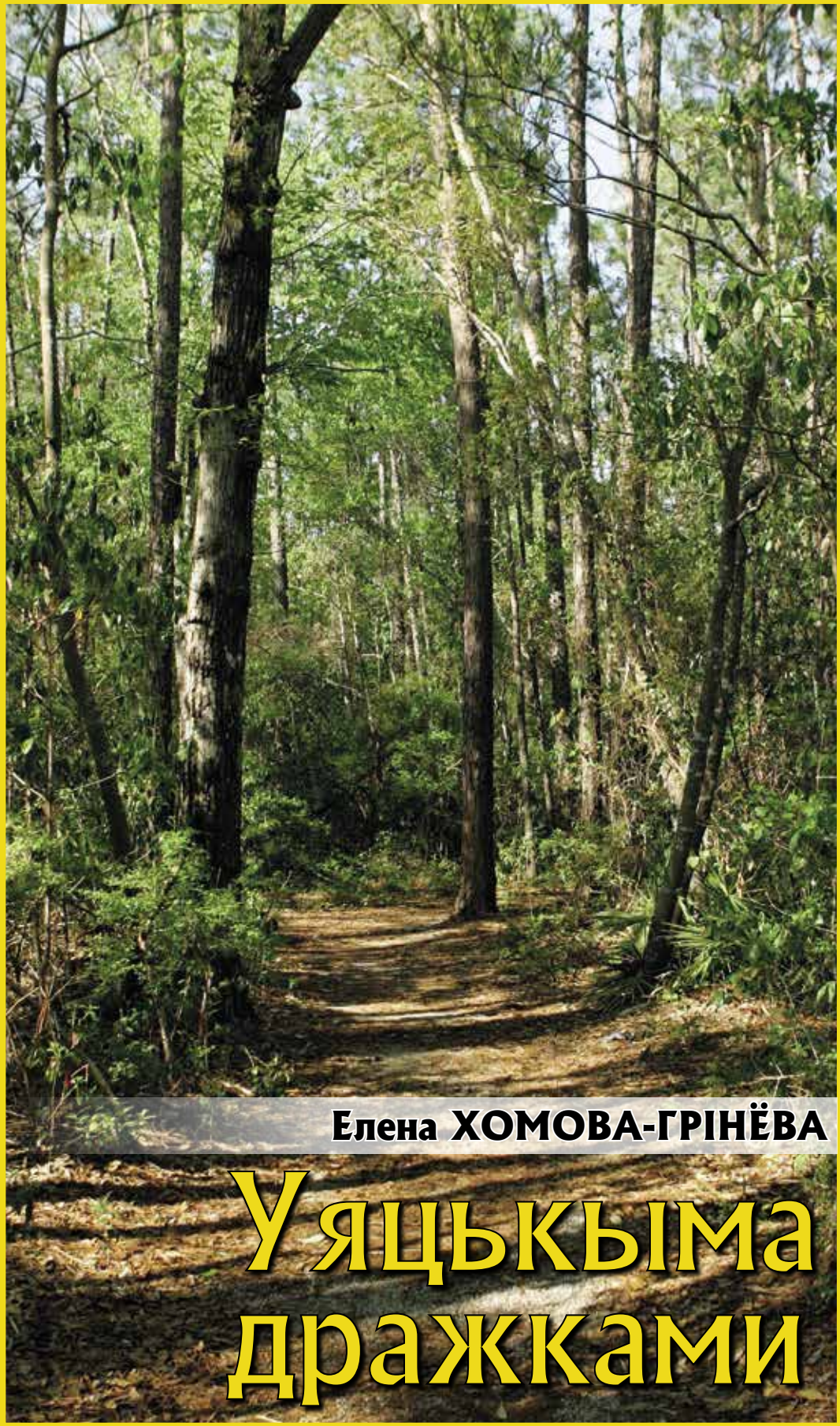
7 Kritika uvažuje o týchto postavách rôzne, vníma ich ako „jednu ústrednú postavu nominálne rozčlenenú na dve časti“ (Markovič, 2014, s. 42); M. Benikovský interpretuje aj ich mená: „Buko je pomenovanie odvodené od stromu, buka, ktorý je dominantne zastúpený vo východo-karpatských lesoch. Meno Forel sa skladá z dvoch častí: z anglického for (predložky pre) a hebrejského pomenovania Boha – Elohim, (...) Spojením týchto dvoch postáv do jednej dostaneme postavu gréckeho boha Pana alebo rímskeho Fauna, boha lesov. Forel je takisto v ukrajinčine pomenovaním pre pstruha“ (Benikovský, 2015, s. 364).

(Публікуємо в оригіналі.
Закончіня в слідуєчій числі.)

РУСИН Одборный і літературный часопис выдавать Академія русиньской культуры в СР (6х гочне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748). Предплатне 12 евр. Адреса редакції: Академія русиньской культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мгр. Александер Зогуляк, языковой редактор: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., редактор: Мгр. Міхал Павліч, ПгД. Регістрацны числа: ISSN 1339-5483, EV 328/08, МІС 49 589. Адреса на інтернеті: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выдане 2. априля 2020 р.

KULT
MINOR

Realizované z finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

Елена ХОМОВА-ГРИНЁВА

Уяцькыма дражжками

Меланія ГЕРМАНОВА

СМУТНЕ і ВЕСЕЛЕ

• Обалка приправлѣваної книжки Меланії Германовой, котра бы мала выйти у 2020 році.